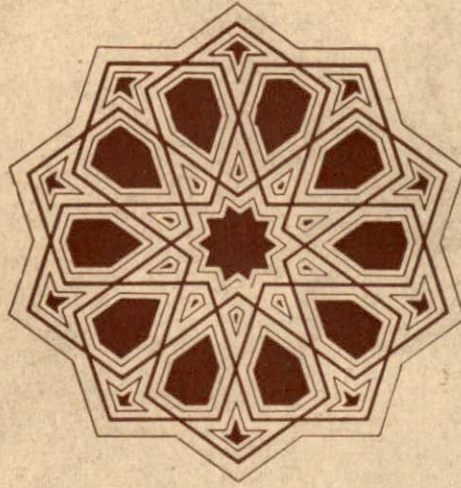

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ TARAFINDAN
ÜÇ AYDA BİR ÇIKARILIR

II—III

1952

ANKARA 1952 — YENİ MATBAA

YIL: 1952

SAYI : 2-3

M. ZEKİ ORAL
KİTAPLIĞI

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ TARAFINDAN
ÜÇ AYDA BİR ÇIKARILIR,

Bu eser
MEHMET ZEKİ ORAL'ın
A. Ü. ilâhiyat Fakültesine
armağanıdır

ANKARA 1952 — YENİ MATBAA

İ Ç İ N D E K İ L E R

- İslâm Akaid Sisteminde Gelişmeler ve
İmam-ı Âzam Ebu Hanife *Prof. Yusuf Ziya Yörükân*
- Aile Hukuku *Ord. Prof. Sabri Şakir Ansay*
- Kur'an'ın Ana Dilimize Çevrilmesi *Prof. İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu*
- Çifte Minare *Prof. Suut Kemal Yetkin*
- Farsça Yazılmış Pratik "Mekanik" Kitabı
Hakkında Not *Prof. Celâl Saraç*
- Fütüvvet-Ahi Müessesesinin Menşei Me-
selesi *Doç. Dr. Neşet Çağatay*
- Nakiş Tarihi Vesikaları *Rıfkı Melûl Meriç*
- Türk Kitap Kapları Asır XV-XX *Kemal Çiğ*
- Sigetvarnameler *Hüseyin G. Yurdaydın*
- Tahlil ve Tenkitler :**
- Bir Fetva münasebetiyle *Prof. Yusuf Ziya Yörükân*

FÜTÜVVET - AHİ MÜESSESESİNİN MENŞEİ MESELESİ

DOÇENT DR. NEŞET ÇAĞATAY

II

Abbâsî Halifesi Nâsır Lidinillah devrinden XV. yüzyıl sonlarına kadar

- Fütüvvet müessesesi -

Bu derginin birinci sayısında, aynı başlıklı yazımızda işaret ettiğimiz gibi, bazan ayyar, bazan da civanmerd adlarıyla de anılan, bir sosyal tabakanın, ahlâkî prensip olarak kaidelerine riayet ettiği ve mensup bulunduğu bu müessese, Abbâsî Devleti halifesi Nâsır Lidinillah Ebu'l-Abbas Ahmet (saltanatı : M. 1180 - 1225) zamanından çok evvel mevcuttu; Nâsır Lidinillah da bu müesseseye, ümera sınıfından olarak intisap eden ilk şahıs değildi. Meselâ, Ahmed el-Nakkaş el-Hartbertî'nin yazdığı fütüvvetnâme seceresinde fütüvvet piri olarak geçen Ebu Kâlicar, Âl-i Büveyh hükümdarlarından biridir.¹

Nâsır Lidinillah'ın ve Abbâsî Devleti halifelerinin ekserisinin, Ali b.Ebu Talib ahfadına, yani İmamiye Mezhebi'ne mütemayil olmaları sebebiyle, dînî-siyasî âmillerin de tesiriyle, bir takım kimselerin, Horasan, Irak ve Suriye havalisinde, yer yer ve zaman zaman devlete karşı isyan ve iğtişâş çıkarmaları dolayısıyla, kendi zamanında bunları devrinin büyük sūfisi, şafiî mezhebine salık, âlim Şehabüddin Ebu Hafs Ömer üs-Suhraverdî'nin islâm âlemindeki şöret ve nüfuzundan da faydalanarak, zaten tasavvuf ehli tarafından da iyi karşılanması dolayısıyla bu zümreyi de memnun edecek tasavvuf tarikatı akideleriyle İmamiye akidelerini mezcetmek suretiyle tanzim ettirdiği bir fütüvvet müessesesi kurulmuş ve bu müessese, Abbâsî Devleti'nin sonlarına kadar varlığını sürdürmüştür.

¹ Bu zatın Ahmet el-Nakkaş el-Hartbertî'nin fütüvvetnâmesinde (İstanbul Aya-sofya kütüphanesi, 2049 No. lu yazma, yaprak 117 a) "fazl l'il-Melik Ebu Kâlicar" veya, Yahya b.Halil b.Çopan el-Bulgari'nin fütüvvetnâmesinde (Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi kütüphanesi, 46458 No. lu yazma, yaprak 102 a-103 b) "Melik Ebu Kâncârî" şekillerinde kayıtlı olduğuna göre, M. 976-997 yılları arasında hüküm sürmüş olan Büveyh Oğulları sultanlarından Fahr üd-Devle b.Rükn üd-Devle; gene bu devletin Fars şubesi hükümdarlarından Samsam üd-Devle Ebu Kâlicar el-Merzban b.Adud-ud-Devle Ebu Şüca' Hüsrev (saltantı: M. 989-998); M. 1034 tarihinde Gazneli Mes'ud tarafından mağlûb edilen Taberistan serdarı Amakalihak; ve M. 1009-1048 tarihleri arasında yaşamış olan Âl-i Büveyh hükümdarlarından Ebu Kâlicar el-Merzban b.Sultan el-Devle gibi" Ebu Kâlicar adıyla da anılmış olan kimselerden biri olması kuvvetle muhtemeldir. bak. İslâm Ansiklopedisi, Ebu Kâlicar maddesi ve Halil Edhem (Eldem) Düvel-i İslâmiye, ss.188.

tüvvetnâmenin düsturları etrafında ve kendi riyasetinde toplamağı düşünmüş olması çok muhtemeldir.

Nâsır, o zaman, o mintakada fetaların reisi veya şeyhi bulunan *Abdülcebbar* elinden H. 578 (M. 1182) yılında fütüvvet elbisesi giymek ve fütüvvet ke'sinden içmek suretiyle fütüvvete intisap etmişti². Kendisini bu müesseseye yeni bir nizam vermeğe sevkeden âmil, yalnız dahildeki bu âsayışsızlığa mâni olmak değil, bununla beraber, kendi hâkimiyet bölgesi hudutlarındaki siyasi durumun da, **A b b â s î D e v l e t i** için oldukça nazik bir vaziyette olması idi.

Bir taraftan, son **F a t i m î H a l i f e s i** *El-Âdîd Lidinillah Ebu Muhammed Abdullah*'ın ölümünden iki sene sonra, yani H. 569 (M. 1174) tarihinde, *Salâhaddin Eyyûbî* lâkabiyle anılan *Salâhaddin Yusuf b.Eyyub*, istiklâlini ilân edip, sür'atli ve azimkâr hareketiyle M. 1187 tarihine kadar geçen 13 senelik kısa bir zamanda, *Şam*'ı, *Haleb*'i, *Musul*'u ve *Kudüs*'ü zaptedip *Yemen*, *Mısır* ve *Suriye*'yi idaresi altına alıp hudutlarını, *Fırat*'tan *Nil*'e ve *Şarki Akdeniz* sahillerine kadar dayamış; diğer taraftan *Anadolu*, **A n a d o l u S e l ç u k l u l a r ı** hükümdarı *Izzeddin Kılıçaslan II* idaresinde büyük bir gelişmeye mazhar olmuş; şarkta da, M. 1172 tarihinde kardeşini bertaraf ederek **H a r e z m ş a h l a r D e v l e t i** tahtına oturmuş olan *Alâeddin Tekeş*, *Kirman* havalisine yürüyerek, **S e l ç u k H ü k ü m d a r ı** *Tuğrul*'u idam ettirip, hâkimiyetine son vermiş ve buraları ele geçirmişti.

Öte yandan, **B â t ı n ı l e r** de *Taberistan*, *Mazenderan* ve *Cürcan* havalisinde kuvvetle yerleşmiş olup, etrafa yolladıkları fedâileri ve dâileri vasıtasıyla, halkı kandırmağa, isyanlar çıkarmağa çalışıyorlardı.

Nâsır Lidinillah, hilâfet makamına geçtiği zaman, **A b b â s î D e v l e t i**'nin hâkimiyet sahası, hemen hemen *Bağdad* havalisiyle *Irak*'ın çok küçük bir kısmına münhasır gibi idi. Devletin ihtişamlı zamanlarında kurulmuş geniş müessesesiyle, coğrafi vaziyeti itibariyle ehemmiyetli bir mevki kazanmış olan ve o zamanın şehirlerine nisbetle kesif bir nüfusa malik bulunan *Bağdad* şehri, *Nâsır*'dan evvelki devir için *Corci Zeydan*'ın³, *Nâsır* devri için *Cemalüddin Ataullah Hüseyin*'nin⁴ verdikleri malûmata göre, gerek mâlî, gerek âsayiş bakımlarından istikrarsız ve karışık bir durumda idi.

² Kalkaşendî, *Subh ül-A'sa*, 1918 Mısır tab'ı XII, 274. İbn-i Taktaki' *Kitab el-Fahri*'sinde, *Nâsır*'dan bahsederken: "bu, ehinden hadis okumuş, fütüvvet libasını giymiş ve giydirmiş ve bununla, bir çok kimseler, şarkta ve garpte ehl-i fütüvvet olmuş ve bunduk atmış ve kendisine uyararak, bir çok kimseler de atmıştır" diyor. *Dernburg* tab'ı, ss. 343; *Mısır* tab'ı, ss. 287. *Nâsır Lidinillah*'ın *Abdülcebbar* adındaki birisinden fütüvvet libası giydiği hakkındaki rivayete, *Çobanoğlu fütüvvet-nâmesinin* *Raif Yelkenci*'deki nüshasında da raslamaktayız. bak. yaprak 46 b.

³ Bak. *Corci Zeydan*, *Medeniyet'i İslâmiye Tarihi*, *Zeki Megamiz* ter. II, 198 vdd.

⁴ *Ebü'l - Kasım Kâşî*'den naklen, *Nâsır*'ın, halifelîği sırasında ölen tüocamların ve ekser *Bağdad* zenginlerinin mallarını müsadere ettirdiğini kaydediyor. Bak. *Ravzat ül-Ahbab*, *Benli Zade Mahmud ül-Magnisâvi* ter. IV, 523, *Matbaal Âmire 1288*. *Nâsır*'ın iç ve dış siyaseti hakkında bak. *Ebü'l-Ferec Tarihi*, II, 518 vdd. *Ömer Rıza Doğrul* ter. T.T.K. neş. 1950.

Nâsır Lidinillah'ı, fütüvveciliğe sevkettiğini tahmin ettiğimiz sebepleri bu şekilde kısaca zikrettikten sonra, *Şehabüddin Ebu Hafs Ömer üs-Suhraverdî* tarafından tanzim edildiği tahmin edilen fütüvvetnâmenin mahiyetini ve bunun ihtiva ettiği tasavvufî-imamî unsurları tetkik edelim:

Nâsır Lidinillah, İmamîye Mezhebi'ne, Suhraverdî ise Şafîî Mezhebi'ne sâlik ve aynı zamanda büyük bir tasavvuf âlimidir; bu itibarla, *Suhraverdî* fütüvvetnâmesine, hem tasavvuf hem imamîye akidelerini dercedecek, bu suretle, hem sûfilere ve onları tutan zümreyi, hem de şia koluna mensup zümreyi fütüvvet ülküsünde ve halife riyaseti altında birleştirmiş olacaktır. *Suhraverdî*'nin fütüvvetnâmesini tetkik ettiğimizde, bu iki kaynaktan alınma unsurları görebiliyoruz.

İmamîye akideleri nelerdir?

Kurtuba'lı *Ibn-i Hazm*'den sonra (doğumu H. 384 = M. 944, ölümü H. 454 = M. 1064), mezheplere dair en eski ve en derli toplu eser yazmış olan *Muhammed b. Abdülkerim Şehristanî* (doğumu H. 469 = M. 1076; ölümü *Bağdad*'da H. 548 = M. 1153) ³. İmamîye Mezhebi'nin inanç ve akideleri hakkında şu malûmatı veriyor: Bunlar, Peygamberden sonra Hz. *Ali*'nin, tavsif edilmek suretiyle değil; aynen işaret ile gösterilmek suretiyle nassı zâhir ve tâyin-i sâdik ile imam olduğuna kail olanlardır. Bu mezhep sâlikleri, *Hazreti Muhammed*'in, ümmetinin ahvali hakkında müsterih olarak dünyaya veda etmesi için, dinde ve islâmda imam tâyininden daha mühim hiç birşey yoktu. Peygamber muhalefet ve düşmanlığı kaldırmak için gönderildiği cihetle, ümmeti, birbiriyle uyuşamıyarak istediği tariyke sülûk edecek ve her biri bir fikre zahib olacak bir halde başıboş bırakması ve onların ayrılmalarına sebep olması hiç bir veçhile caiz değildir. Belki, herkesin müracaat edeceği bir şahıs tayin etmesi ve, mevsuk ve mutemed birisi hakkında nas ileri sürmesi vacibdir; binaenaleyh Peygamber, birkaç yerde kinaye ile, birkaç mahalde tasrih ederek *Ali*'yi irae etmek suretiyle bu vazifeyi ifa etmiştir.

Hazreti Ali'nin imametine Peygamberin işaretlerinden olmak üzere, hac sırasında, Beraet (IX. sûre yani Tövbe sûresi) sûresini okumak için *Ebu Bekir*'i gönderdiği halde, sonradan "tebliğ edecek olan, senden bir erkek olacak, yahut kavminden birisi olacak" emriyle *Cebraîl* nâzil oldu diyerek, okuyup tebliğ etmek üzere *Ali*'yi göndermesidir ki, bu, *Ali*'yi takdim ettiğine delâlet eder; keza, Peygamber, *Ebu Bekir* ile *Ömer* üzerine bir defa *Amr b. Âs*'ı, diğer defa da *Üsame b. Zeyd*'i emir tayin ettiği halde, *Ali b. Ebu Talib* üzerine kimseyi asla emir tâyin etmedi.

Ali b. Ebu Talib'in imameti hakkındaki tasrihata gelince: islâmın zaif zamanlarında, Peygamber, "kim malını feda etmek şartıyla bana biat eder" dedi; bir cemaat etti; sonra, tekrar "kim ruhunu feda etmek üzere biat eder, bu suretle bana biat eden kimse benim vasimdir ve ben-

³ Hayatı ve Milal ve Nihal hakkında daha fazla malûmat için bak. Encyc. de L'Is. art. Shahrîstânî. ve Prof. Yusuf Ziya (Yörükan), Şehristanî, Milal ve Nihal, Dar. İlâhiyat Fak. Mec. s. 5 - 6, ss. 245 vdd.

den sonra bu emrin velîsidir" dedi. Kimse biat etmedi; yalnız Hz. Ali elini uzatarak, canını feda etmek üzere biat etti ve ahdini ifa etti. Keza, islâm kemale erip intizama girdiği ve "Ey Nebî! Rabbindan sana inzâl buyurulan şeyi tebliğ et; eğer bunu yapmazsan Rabbinin risaletini tebliğ etmemiş olursun" meâlindeki âyet nâzil olduğu zaman, *Gadirhum* denilen mahalle vâsıl oldu⁶; büyük ağaçların altına sapmayı emretti ve ashab tevakkuf ettiler. Resul-ü ekrem, deve üzerinde olduğu halde "ben kimin mevlâsı isem *Ali* de onun mevlâsıdır; ya Rab! *Ali*'yi dost tutanı dost tut; *Ali*'ye düşmanlık edene düşmanlık et; ona yardım edene yardım et; onu terk ve rüsva edeni rüsva et; o nerede bulunursa, hakkı onunla beraber bulundur" dedi ve üç defa "tebliğ ettim mi" diye tekrar etti. İmamiye mezhebinden olanlar, bunu da nassı sarîh olarak iddia ederler. Keza bunlar Hz. Peygamber'in "akzaküm *Ali*" demesi, *Ali*'nin imameti hakkında nas'tır diyorlar; zira imametın akd'al-kudat olmaktan ve her vak'a ve hâdisede iki hasım arasında hakem olmaktan başka mânası yoktur, "Allah'a, Resul'e ve ül'ül-emr'e itaat ediniz"⁷ âyetinin mânası da bundan ibarettir. Ül'ül emr, hilâfet meselesi de dahil olduğu halde her kaza ve hüküm kendi uhdesinde bulunan zattır. *Muhacirin* ile *Ensâr*, kendi aralarında muhasama ettikleri zaman *Ali b.Ebu Talib* hakem olmuştur⁸.

İmamiye, imameti on iki imam üzerine devam ettirirler. İsmailiye'nin yedi imama kaail olanlarına da *Seb'iye* denir. İmamiye'ye göre on iki imam şunlardır: 1 — *Ali b.Ebu Talib*, 2 — *Hasan*, 3 — *Hüseyn*, 4 — *Ali Zeyn el-Abidin*, 5 — *Muhammed Bâkir*, 6 — *Cafer-i Sâdik*, 7 — *Mûsa Kâzım*, 8 — *Ali Rıza*, 9 — *Muhammed Cevad* 10 — *Ali Naki*, 11 — *Hasan Askerî*, 12 — *Mehdi*, *Muhammed Muntazar*.

Tasavvuf'a gelince:

Tasavvuf esas itibariyle, dinî bir inanış ve akide, yani bir mezheb değil, muayyen bir zümrenin, ef'al ve harekâtında takip ettiği yol, bir meslek-i felsefî'dir. *Şahabüddin Ebu Hafs Ömer üs-Suhraverdî*, aşağıda bahsedeceğimiz, *Avârif ül-Maarif* adlı eserinin beşinci bâbında, muhtelif âlimlerin, tasavvufun mahiyeti hakkında serdettikleri şu fikirleri sıralıyor: "süfilliğin bünyadı fakirliktir, iftikardır; bezl-ü îsardır; taarruz ve ihtiyarı terketmektir; hakayık ahzedip, halâyıktan tamamı kesmektir"⁹. Kendi fikri olarak da "tasavvufun küllisi edeptir; her vaktin, her halin ve her makamın edepleri vardır ki, o edepelere riayet eden kimse, ârifler makamına yetişir"¹⁰.

⁶ Mevlâna Şibli, *Ebu Davud'un*, Hazreti Muhammed'in burada, evvelki hutbelelerine müşâbih bir hutbe iradettiğini yazdığını söylüyor; *Asrı Saadet*, *Ömer*, *Rıza* (Doğrul) ter. II, 748.

⁷ Bak. Kur'an; IV, 59.

⁸ Bak. Prof. Yusuf Ziya (Yörükân), not 5 de adı geçen makalesi. *Tercüme-i Mîlel ve Nihal*, 1263 Mısır tab'ı, ss. 43 vdd. İzmirli İsmail Hakkı, *Muhassıl ül-Kelâm ve'l-Hikme*, *Evkaf-ı İslâmiye* mat. 1336, ss. 115-148.

⁹ Bak. *Şehabüddin Ebu Hafs Ömer b.Abdullah üs-Suhraverdî*, *Avarif ül-Maarif*, *Ayasofya kütüphanesi*, 1714 No.lu yazma nüsha, yaprak 33 a.

¹⁰ Bak. bundan evvelki notta adı geçen eser, varak 33 b.

Fütüvvet, tasavvuf ve hilâfet arasında münasebetler tesise çalıştığı idâlet ül-İyan Al'el-Bürhan adlı eserinde de, tasavvufu, iyi amellerin cem'i ve iyi kaynakların birleşmesi olarak hülâsa ediyor¹¹.

Suhraverdî'nin Nâsır Lidinillah ile münasebeti ve fütüvvete ait eserlerindeki tasavvufî - imamî unsurlar

Şahabüddin Ebu Hafs Ömer b. Abdullah üs-Suhraverdî H. 539 (M. 1145) tarihinde, İran'da *Cibal* ayaletinin *Suhraverd* kasabasında doğmuş, ilk tasavvuf bilgisini, *Avarif ül-Maarif*'te adı geçen *Ebü'l - Necib*'den ve *Şeyh Abdülkadir Cîli*'den almıştır; sonra Bağdad'da yerleşmiş ve *Abbâsî* halifesi *Nâsır Lidinillah*'ın sarayına kabul edilerek, orada sûfilerin reisi olmuştur.

Derslerine *Şeyh Muslih üd-Din Sa'di-i Şirâzî*'nin de devam ettiği *Suhraverdî*, müteaddid defa hacca gitmiş, hattâ bu hac seferlerinin birinde, meşhur Arap şairi *Ibn ül-Fâriz* ile karşılaşmış ve şairin iki oğluna hırka giydirmiştir.

Şafii mezhebine sâlik bulunan büyük mutasavvıf *Suhraverdî*, H. 632 (M. 1234) senesinde Bağdad'da vefat etmiştir. "*Avarif'ül-Maarif*" ve "*Keşf ül-Mesaih ül-İmaniye ve Keşf ül-Fezaih ül-Yunaniye*" adlı iki meşhur eserini, halife *Nâsır Lidinillah*'a ithaf etmiştir¹².

Suhraverdî'nin, *Nâsır Lidinillah* vasıtasıyla fütüvvet meslekine intisab ettiğini, hattâ fütüvvette kemal sahibi sayıldığını ve ayyarlığa kadar yükseldiğini fütüvvetnâmeler kaydediyor¹³.

Mevlevî tarikatı'nın Anadolu'da müessisi *Mevlânâ Celâlüddin Rûmî* on beş yaşlarında iken babasıyla birlikte Belh'ten Anadolu'ya gelirken Bağdad'a uğradıklarında, *Suhraverdî*, *Celâlüddin*'in babası *Bahâüddin Veled* ile görüşmüştü. Anadolu Selçukluları hükümdarı *Alâeddin Keykubad I*'in tahta çıkması üzerine, halife *Nâsır*'ın tebriklerini bildirmek için Konya'ya elçi olarak geldiğinde de¹⁴ *Celâlüddin Rûmî* ile görüştüğünü *Ahmet Eflâki Menâkib ül-Ârifin*'de ve ondan naklen *Tercümei Sevâkib* zikrediyor¹⁵. *Menâkib ül-Ârifin*'i Fransızcaya tercüme eden *Clément Huart*, Konya'ya *Nâsır* tarafından sefir olarak gönderilmiş olan *Şehabüddin Ebu Hafs Ömer b. Abdullah üs-Suhraverdî* ile, Maktul

¹¹ Bak. Şahabüddin Ebu Hafs Ömer b. Abdullah üs-Suhraverdî, *İdalet ül-İyan ale'l-Bürhan*, İstanbul, Murad Molla kütüphanesi, 1447 No. lu yazma, yaprak 132 a.

¹² Bak. *Encyclopédie de L'Islam*, art. al-Suhraverdî.

¹³ Nâsır Lidinillah vasıtasıyla fütüvvete intisab ettiği hakkında, bak. Ayasofya kütüphanesinde, müellifi meçhul, *Kitab ül-Fütüvvet* adlı eser, No. 2049, yaprak 226 b. *Suhraverdî*'nin ayyarlığa yükseldiği hakkında, bak. aynı numaralı yazma mecmua içinde, *Kitabü fi Bahr ül-Fütüvvet ve Zikr-i Şeceret ül-Fevz* adlı fütüvvetnâme, yaprak 202 a.

¹⁴ Bak. Anadolu-Selçukî Devleti Tarihi, M. Nuri Gencosman ter. ss. 92.

¹⁵ *Tercümei Sevâkib*, bizdeki yazma nusha, yaprak 7 b.

lâkabiyle anılan *Şehabüddin Yahya b. Habeş b. Emirek el-Suhraverdî*'yi karıştırmış, *Alâeddin Keykubad* 'e sefir olarak gelenin, bu sonuncusu olduğunu zannetmiştir¹⁶.

Suhraverdî, küçük yaşta iken ilim tahsiline başlamış kuvvetli bir tasavvuf bilgisi elde ettikten sonra, bu sahada genç yaşta büyük şöret kazanmış, daha yirmi yirmi bir yaşlarında iken *Avarif ül-Maarif* adlı meşhur büyük eserini yazmıştır¹⁷.

Suhraverdî, fütüvvetnâmesindeki esasları ve nizamları, iki merhalede, yani iki eserde tamamlamış görünüyor. *Encyclopédie de L'İslam*'da *Suhraverdî* maddesini yazan *Van Den Bergh*'in kaydetmediği¹⁸ *İdalet ül-İyan Al'el-Bürhan* adındaki birinci eserinde, fütüvveti, sûfilik yoluyla hilâfete bağlıyor ve bu münasebeti şöyle kuruyor: "tasavvuf safa ile kaimdir; muazzam hilâfet bir defterdir, tasavvuf onun bir cüz'üdür ve tasavvuf ta bir defterdir, fütüvvet te onun bir cüz'üdür. Fütüvvet iyi huylara sahip olmak, tasavvuf iyi amel-lerin cem'i ve iyi kaynakların birleşmesi demektir. Şerif olan hilâfet, iyi ahvali, iyi amelleri ve iyi huyları birleştirir" diyor. Bundan sonra, fütüvvetin menşei, *Ali b. Ebu Talib*'den Peygamber yoluyla *Haşimîler*'e, oradan *Kureyş*'e kadar çıkarıyor ve "*Emîr ül-Mü'minin*'e - *Ali b. Ebu Talib*'e - hırka giydirmek velâyeti verilmiştir ki, bu âdet, *Bürdei şerife*'den gelir. Fütüvvet libası giydirmek velâyeti de *Emîr ül-Mü'minin Ali*'ye çıkar. Sûfilik ve fityan, ahval, a'mâl ve ahlâkı câmi olan muazzam hilâfete bağlıdır" dedikten sonra, fütüvvet şeceresini, *Hazreti Muhammed*'den *Ali b. Ebu Talib*'e, ondan *Hasan Basri*'ye götürerek "*Haseb ül-Acemî Hasan Basri*'nin sohbetidir ve *Davud-u Tâi*, *Haseb ül-Acemî* nin sohbetidir ve *Ma'ruf ül-Kerhî*, *Davud'u Tâi*'nin sohbetidir ve *Ma'ruf ül-Kerhî*, *Ali ür-Rıza*'nın sohbetidir, bu da babası *Musa Kâzım*'ın sohbetidir ve babası *Ca'feri Sâdik*'in sohbetidir ve babası *Muhammed ül-Bâkir*'in da sohbetidir; babası *Zeynelabidin Ali*'nin sohbetidir; bu da babası şehid *Hüseyn*'in sohbetidir; bu da dedesi *Resûl*'ün sohbetidir" diyor. Tekrar bir mutasavvıf kolu ayırarak "ve *Sırrı-i Sakatî*, *Ma'ruf-i Kerhî*'nin sohbetidir ve *Ebü'l-Kasım Cüneyd*, *Sırrı-i Sakatî*'nin sohbetidir" ilâ.¹⁹ devam ediyor ki, bu şecerede ikili unsur, yani tasavvufî ve imâmî unsurlar açıkça görülüyor.

Müellif, bu eserinde, yalnız, tasavvuf - fütüvvet - hilâfet münasebetlerini ve fütüvvet şeceresini kaydetmiş. Fütüvvet âdâbından, ahd ve erkânından bahsetmemiştir. Bu hususa dair ikinci eseri olan fütüvvetnâmesinde, erbab-ı fütüvvetin giydiği elbise hakkında, "fütüvvetin kisvesi hırkadır, libası da zircâme - seravil yâni şalvar mukabili - dir. Zircâme

¹⁶ Bak. Clément Huart, *Les Saints des Derviches Tourneurs*, I, p. 11, 13, 35, 58; II, p. 452.

¹⁷ İstanbul, Ayasofya kütüphanesi 1714 No. lu yazma nusha, yaprak 5 a'da, bu eserin H. 560 (M. 1164) tarihinde yazıldığını kaydediyor; doğumu H. 539 (M. 1145) olduğuna göre, bu eserini 21 yaşında iken yazmış oluyor.

¹⁸ *Encyclopédie de L'İslam*'da *Suhraverdî* maddesini yazmış olan *Van Den Bergh*, müellifin, yalnız *Avarif ül-Maarif* adlı eseriyle, *Keşf ül-Mesabih* adlı eserini kaydetmiş, fütüvvetnâmesini ve yukarıda kaydettiğimiz eserini zikretmiştir.

¹⁹ Bak. Şeyh Şahab ül-Millet-i ve'd-Din *Suhraverdî*, *Risalet ül-Fütüvvet*, Ayasofya kütüphanesi, 2049 No. lu yazma mecmua, yaprak 154-181 ve, *Murad Molla* kütüphanesi, 1447 No. lu yazma mecmua, yaprak 132-134.

ondan bir cüzdür" demek suretiyle, sūfî kıyafeti olan hırka ile, fityan kıyafeti olan şalvar'ı, ayrı ayrı tasrih ederek birleştiriyor.

Fütüvvette ahdi, yani fütüvvete intisab yollarını, k a v l i , s e y - f i olmak üzere iki, fütüvvet erkânını, altısı zahiri, altısı batini olmak üzere on iki olarak tesbit ediyor²⁰. Üstadın müridine, her hususu, âdâb'ı, erkân'ı ayrı ayrı göstermesi lâzımgeldiğini bildiriyor²¹. Daha sonraları yazılmış fütüvvetnâmelerde, yediye, dokuza kadar çıkarılan fütüvvet müntesiplerinin sınıflarını, kademelerini, ş e y h ve m ü r i d olmak üzere, iki tabakaya ayırıyor ve dağlarda, adalarda, insanlardan uzak, dünyayı terketmiş vaziyette, savmaalar (vahdethane, hususî ibadethane) yapan, Allah'ın has bendeleri olduklarını söylediği tasavvuf zümresinden, kutupları, evtad'ı, abdalları ve civanmerd evliyalari zikrediyor; nihayet, yemek yemek, toplantıda bir mecliste oturmak, herhangi bir yeri veya kimseyi ziyaret etmek ilâ. gibi edebleri sıralıyor²².

Fütüvvetnâme, bu şekilde fütüvvetçiliğin aslı, şeceresi, yani intikal silsilesi, rükünleri, intisab yolları ve edebler olmak üzere basit ve umumî kaideleri ihtiva etmektedir ki, edebler, fütüvvet libasından hırka ve şeceredeki mutasavvıfların zikredilmiş olması, bu unsurların tasavvuf-tan, diğerlerinin de i m a m i y e akidelerinden alındığını göstermektedir. *Suhraverdi*'nin, fütüvvetçiliğin bütün prensiplerini, ana hatlarıyla ihtiva eden ilk fütüvvetnâmenin yazıcısı - zira kendisinden evvel bu hususa dair eser yazanlar, sadece fütüvvetçiliğin ana vasıflarını tesbit etmişlerdir - ve tasavvufda da, A v a r i f ü l - M a a r i f gibi, tasavvufun bütün inceliklerini kaydeden eserin sahibi olması dolayısıyla, daha sonra fütüvvetnâme yazmış olanlar, bu iki kaynağı esas alarak, fütüvvet silsilesini ve aslını, *Âdem Peygamber*'e kadar çıkarmışlar, edebleri de, A v a r i f ü l - M a a r i f'ten birçok kısımlar alarak, ince teferruatlı ve anlaşılması güç karışık bir nizamname veya dua kitabı haline getirmişlerdir.

Bu cümleden, A n a d o l u' da yazılmış ve bu havalide A h i adıyla anılan fütüvvetçilerin amel ettikleri, milâdî XIV. asrın birinci yarısında, *Yahya b. Halil b. Çopan ül-Bulgarî* tarafından tertip ve tanzim edilmiş olan fütüvvetnâmedeki malûmatı, *Suhraverdi*'nin A v a r i f ü l - M a a r i f'indekilerle karşılaştırsak, müşabih unsurları açıkça görürüz.

Yahya b. Halil'in fütüvvetnâmesindeki fütüvvet âdab ve erkânıyla Suhraverdi'nin Avârif ül-Maarif'indeki sūfî kaidelerinin mukayesesi

1) *Yahya b. Halil b. Çopan ül-Bulgarî*, fütüvvetnâmesinde: edeblerin, aslında 740 adet olduğunu, fakat kendisinin, bunlardan 124 ünü kaydettiğini söylüyor.

A v a r i f ü l - M a a r i f'te: "tasavvufun küllîsi edebdir; her vaktin, her halin ve her makamın edebleri vardır; bu edeblere riayet eden bir kimse ârifler makamına yetişir" deniyor; ve her bahiste bu edeblerden birçoğu zikrediliyor²³.

²⁰ Bak. Ayasofya kütüphanesi, 2049 No. lu yazma mecmua, yaprak 156 a.

²¹ Bak. aynı eser, yaprak 170 b.

²² Bak. aynı eser, yaprak 175 b.

²³ Bak. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi kütüphanesindeki 46458 No. lu Çobanoğlu fütüvvetnâmesi, yaprak 89 a-98 a. Avarif ül-Maarif, Ayasofya kütüphanesi, 1714 No. lu yazma, yaprak 33 b.

2) *Çobanoğlu* fütüvvetnâmesinde: "Der beyan-ı ehli-hizmet" bahsinde, hizmet makamının, yani fükeliğin derecesinin yüksek olduğu söyleniyor.

Avarif ül-Maarif'te: hâdim'in makamı aziz ve mertebesi yücedir hattâ bir kimse, içi havayı nefisten pâk olmadığı halde, kendisini hâdimlere benzeterek fıkara hizmet etse, temiz düşüncelerle hâdimlerin girdiği yere girse ve hâdimlere tâbi olmak kasdiyle hâdimlerin işlediği işi işlese, bu kimsenin hali, sûfler tariykına inanıp, sûfler'e hizmet etmekte niyeti temiz olduğundan makbul olur; deniyor²⁴.

3) *Çobanoğlu* fütüvvetnâmesinde : fütüvvete dahil olma merasiminde, müride, şed (kuşak) kuşatılması ve bu merasimde, ahi'nin müride, fütüvvette riayet edeceği hususlar hakkında söylediği sözler ve şed vasıtasıyla müridle ahi arasındaki münasebetler, Avarif ül-Maarif'te "hırkai tasavvuf oldur ki mürid anı şeyhi elinden giyer bir nice maksud için, cümlesinden birisi oldur kim şeyhi kisvesine girer tâ ki şeyhin sıfatiyle sıfatlana; netekim zâhîrde anun libasıyla ve kisvesiyle libaslanup kisvelendüginleyin ve birisi dahi oldurkim, mürid şeyhin hırkasını giyer tâ ki kendüyle şeyh arasında hırka sebebiyle muvasala olup ittisâl-i kalbî baki olup onun muhabbeti şeyhe daim ola ve dahi ol hırka sebebiyle evkat üzere şeyhin tarikında ve sirêtinde ve ahlâkında ve e'falinde ve ahvalinde şeyhe uymağı öğrenip bu mezkûranda şeyhe uya; hattâ ârifler makamına yetişince; imdi mürid hırka giyer tâ ki kendüyle şeyh arasında muvasala olsun deyu; ve dahi mürid hırka giyer kendü nefsi üzerine tahakküm etmeğiçün. Mürid kendü nefsinin şeyhe teslim eyleye anun cemi fikri ve dökülü işini sab görüp anun elinden hırka giyer, şeyhin kendüde tasarrufunu izhar etmeğiçün; imdi hırka giymek mürid kendüyü şeyhe tefviz ve teslim etdüğünün alâmetidir; ve dahi mürid şeyhin hükmüne girdüğünün alâmetidir, Allah-ü Teâlâ Hazretinin hükmüne ve dahi Hazreti Resul'un girdiği gibi." Ebu Bayezid : "kimin ki üstadı ve şeyhi olmasa, anın imamı şeytan olur" demiş²⁵. *İmam Kuşeyrî*: "şeyhsiz yetişenler, dağda yetişen ağaç gibidirler; meyvesi acı olur; halbuki bağda yetişen ağacın yemişi lezzetli olur" demiş²⁶.

İmdi şeyh dahi vakta ki bir müride hırka giydirse, öyle gerektir kim, müride, hırka giymenin şartlarını ve edeblerini deyivere; ve dahi eyde kim bu edebleri ve bu şartları yerine getir²⁷.

Nâsır Lidinillah zamanında ve biraz sonra, civar memleketler sultanları, beyleri, fütüvvet birliğine dahil olmak istedikleri zaman, bu libası giydirme yetkisini haiz kimseler tarafından, fütüvvet libası gönderiliyor; halbuki *Anadol*'da yazılmış fütüvvetnâmelerde, fütüvvet libası giydirme merasiminden bahsedildiğini görmüyoruz. *İbn-i Batuta*'-

²⁴ Bak. Avarif ül-Maarif, bundan evvelki notta adı geçen nusha, yaprak, 51 b.

²⁵ Bu söz, bazı fütüvvetnâmelerde hadis olarak kaydedilmiştir; meselâ bak. İstanbul'da Kitapçı Raif Yelkenci'deki, Seyyid Alâeddin Radavi fütüvvetnâmesi yaprak 7 a.

²⁶ Bu malûmat, *Çobanoğlu* fütüvvetnâmesinin, 23 No. lu notta zikredilen yerdeki nüshasının yaprak 59 a. da aynen mevcuttur. Avarif ül-Maarif, Ayasofya kütüphanesi 1714 No. lu yazma nüsha yaprak 52 a.-b, 53 a.

²⁷ Bak. Avarif ül-Maarif, bundan evvelki notta zikredilen nusha, yaprak 56 a.

nın tarifine nazaran, buradakilerin elbise ve kıyafetleri, *Nâsır* zamanında gönderilen fütüvvet libası şeklinde ise de, son zamanlarda yazılmış fütüvvetnâmelerde, fütüvvet libası giydirme merasimi yerine, erkâna dahil olanlara, şed (kuşak) bağlanma merasiminin yer aldığı görülüyor.

4) *Çobanoğlu* fütüvvetnâmesinde ve ondan sonra yazılan fütüvvetnâmelerde, mahfil, yani ahiler'in hususî toplantılarından ve burada riayet edilecek edeblerden bahsedilmektedir.

A v a r i f ü l - M a a r i f'te: sûfilerin bir kısmının ikamet ettiği rıbat'lardan bahsedilirken, bunların halinin, Ehl-i Suffa'nın - *Hazreti Muhammed* zamanında, *M e s c i d - i N e b e v f'nin* bir köşesinde, kendilerine tahsis edilen mahalde ikamet eden ibadet ve taatla meşgul ashab - ahvaline benzediğini bildirdiği kısımda: "Ashab-ı Suffa, kendi maişetlerinin teminini ve benliklerini ifna edip cemi dünyayı terketmiş vaziyette idiler. Rıbat ehli dahi, zâhirleriyle ve bâtınlarıyle birbirleriyle ülfet tutup birbirine muhabbet edip ittifak edip toplanmışlardır; bunlar konuşmakta, zikretmekte, namaz kılmakta, yemek yemekte bir yere cem olup bu cem'iyetten berekât bulurlar; yiğitler dahi, nefislerini, heveslerden ve mâlâyağniden men etmek için halvetçe oturmalıdırlar. Şeyh te, hali kuvvetli olduğundan ve halkla müdara etmeğe sabrettiği için ve halkla ihtilât etmek âfetinden kendisini kurtarabildiğinden ve kendi haline hiç kimseden zarar yetişmediği için, daima o halvette huzur ve vekarla oturmalıdır ki, bu sebeple diğerleri de, vakitlerini zaptedip onun edebleriyle edeblesinler.

R ı b a t'ta sakin olan, maişet teminine, Allah'a ibadetten dolayı vakit bulamaz ve gece gündüz orada Allah'a ibadetle meşgul olursa rıbat'ın vakfından yer; fakat, burada oturan, ehl-i bataleten ve mâlâyağni ile meşgul ve ehl-i iradetin tâbi olduğu şartlara riayet etmezse rıbat vakfından yemeye. Bir şeyhin yanında ve mülâzemetinde olup, o şeyhin, rıbat vakfından yemesine destur verdiği, lüzum gösterdiği kimseler yer. Şeyhin bu desturu vermesi ve lüzum göstermesi sebeplerinden birisi, rıbat vakfından yiyen kimseyi, sair bir fıkaranın hizmetine meşgul kıldığındandır ki, rıbat taamından yediği, o hizmeti mukabelesindedir.

Sûfilerin meşayihî, yiğitleri daima hizmet etmeğe alıştıırır ve hizmeti onlara sevdirmeye çalışır; bu sebeple, onlar da betaletten kurtulmuş olurlar. Sûfilardan bir ihtiyar, maişetini te'min için kisbetmekten âciz olursa, rıbat malından yemesi caizdir; fakat, yiğitlerin yemesi, sûfiler kaidesine göre caiz değildir; amma şeriat fetvasına göre, vakıf yapan, bu vakıftan hasıl olan şeyleri sûfiler hırkasını giymiş olanlar, yani bu tariyke sülûk edenler yesin diye şart koymuşsa, bunların da, bu vakıftan yemeleri caizdir; fakat, bu, ruhsattır, azimet değildir; yani, fetvadır; takva değildir"²⁸.

Burada, **A n a d o l u'da** yazılmış ahi fütüvvetnâmeleri'ndeki bu hususa dair hükümlerle, sûfiler'deki rıbat müessesesini mukayese ede-

²⁸ Bu bahiste Suhraverdi, rıbatın asıl mânasının, at bağlanacak yer, demek olduğunu, bundan istiare ile, sûfilerin, kendilerinin ikamet ve ibadet mahallerine bu ismi verdiklerini zikrediyor. Yukarıdaki mütalâalar hakkında bak. 26 No.lu notta zikredilen eser, yaprak 58 a, 59 a-b.

cek olursak, rıbatta sâkin olan s û f î l e r'in, bilhassa yaşlılarının ve kendisini tamamen ibadete vermiş olanların r ı b a t vakfından yedikleri, yiğitler diye tesmiye edilen ve tasavvuf mesleğine yeni intisap etmiş olanların, dünya işleriyle de meşgul oldukları ve maişetlerini bu yolla te'min ettikleri anlaşılır; hattâ, R i s a l e i K u ş e y r i y e'de E s m â î M e ş â y i h i s - S û f i y e'de *Ibn-i Halekân*'da ve A v a r i f - ü l M a a r i f'te, büyük mutasavvıfların hayatından bahsedilirken, evvelce bahçıvanlık yapmıştır, ekin biçmiştir, odun kesmiştir, su satmıştır, bostan beklemiştir, demircilik yapmıştır ilâ. gibi hususların zikredilmesi, yukarıdaki mütalâayı teyid eder.

A n a d o l u A h i l e r'inde, fütüvvetnâmelere göre, bu müesseseye intisab edenlerin büyük bir kısmı san'atkâr olduklarından, yani dünya işleriyle meşgul bulduklarından, mutasavvıfların rıbatlarına benzer şekilde vakıflı zaviyeler mevcut değildir; ahiler zaviyelerinde ancak akşamları toplanıyorlar; *Ibn-i Batûta*'nın da müşahede ettiği ve fütüvvetnâmelerde bahsedildiği gibi, ahi mahfillerinde yani toplantılarında, yemek ve ziyafet masrafları, ahi cemaatları mensuplarının, bir kademededen diğer kademeye yükselmeleri ve san'atta kalfalık, ustalık icazetleri almaları merasimi hariç, kendi aralarından toplanan paralarla te'min ediliyordu²⁹.

5) Gerek *Çobanoğlu* fütüvvetnâmesinde, gerekse ondan sonra yazılmış fütüvvetnâmelerde, ahiler'deki, erkâna dahil olanlara (fütüvvet yoluna intisab edenlere) şed kuşatma ve müridin saçını kesme (müriden makas alma) erkânının da, islâmî ve tasavvufî geleneklerden izleri ihtiva ettiğini görüyoruz. A v a r i f ü l - M a a r i f'te, sûfî, seferinde feraizden ve fezailden neye muhtaçtır onun beyanındadır; diye başlayan XVII. bapta: "Ayşe anamız - *Hazreti Muhammed*'in karısı ve *Hz. Ebu Bekir*'in kızı-, *Hazreti Muhammed*'in, sefere çıktığında, beraberinde, bir gözğü (ayna), bir sürmedan, bir misvak, bir tarak, bir sındı (makas) götürürdü demiştir" deniyor. Burada, Peygamberin sefere çıktığında, yanına aldığı eşya meyanında makas bulunması, fütüvvetnâmelerde, gene *Hazreti Muhammed*'in hac menasiki esnasında saçını kestirmiş olması sünnetine ittiba ederek, müridin, fütüvvete girme merasiminde, şeyh tarafından makasla başının traş edilmesi hâdisesiyle alâkalı görünüyor³⁰.

Vladmir Gordlevskij, fütüvvetnâmelerde gördüğü bu hâdisenin menşeiini, Mezopotamya'nın eski sâkinleri olan S â m î K a v i m l e r'den geldiğini, misal ve kaynak göstermeden kaydediyor³¹. Bu âdetin, bu kavimlerden veya başka müesseseden intikalinin, zaman ve mekân münasebetleri te'sis edilerek tetkik ve isbatı ayrı bir mesele olmakla beraber, biz, islâmî devre ait birkaç misal zikredebilecek durumdayız: 1 —

²⁹ Bak. Seyyid Muhammed b.es-Seyyid Alâeddin el-Hüseyinî el-Radavî, Miftah ül-Dekayık fi Beyan ül-Fütüvvet ve'l-Hakayık, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi kütüphanesindeki 14241 No. lu yazma, yaprak 84 b. vdd.

³⁰ Bak. bundan evvelki notta adı geçen eser, yaprak 64 a. Burada, müridin başı nasıl traş edilir, traş edilirken okunan dualar, hutbeler, tercümanlar, uzun uzun kaydedilmiştir.

³¹ Bak. *Vladmir Gordlevskij*, *Gesudarstvo Selcukidov Maloi Azii*, 1944, Lenin-grad, Moskova, ss. 108,

E v s ve H a z r e ç kabileleri, islâmdan evvel, tavaf için *Mekke'*-ye gelirlerken, bu şehre yedi mil mesafede bulunan, M e n a t putunun bulunduğu yere uğrayıp ihrama girerek, saçlarını kestirirlerdi³². 2 — *Hazreti Muhammed*, veda haccında, hac menasikini ifa ederken, kurban kesilen yerde, *Medine'*den beraberinde getirdiği yüz deveyi kesip, etlerini ve derilerini fıkaraaya dağıttıktan sonra, *Muammer b. Abdullah'*ı çağırıp saçlarını kestirmişti³³ ki, hac merasiminde, bu sünnete bugün de riayet edilmektedir. 3 — Sivas hâkimi *Kadı Burhaneddin*, daha küçük yaşta iken, ilimle iştigale başlamış, bu sırada, asrının kutbu *Ahi Ali Mısrî* ile mülâkat etmiş, şeyh kendisinde ilim ve irfan istidadını, kabiliyetini görüp, ona şeyhler âdetince makas sürmüş ve beline, kendi eliyle bir kemer bağlamıştı³⁴. 4 — Milâdî 1400 - 1401 senesinde, Timur ordusu *Şam'*ı muhasara ettiği ve torunu *Sultan Hüseyin*, dedesine ihanet ederek, mahsurlar tarafına geçtiği zaman, *Ş a m l ı l a r*, her şeyden evvel, kendisinin saçlarını kesmişler ve kıyafetini değiştirmişlerdi³⁵.

Menşei ne olursa olsun, bu saç kesme âdetinin, hac farızası, hür müslümanlar için vâcib olduğuna, yani, hacca gitme şartlarının en mühimlerinden birinin, o kimsenin hür olmasına bağlı olduğuna göre, müslümanlıkta hürlük alâmeti ve delili olarak nazarı itibara alınabileceği kanaatindeyiz.

A v a r i f ü l - M a a r i f'te "süffî'ye, bir de asâ edinmesi lâzımdır; zira, asâ taşımak sünnettir. Süffî sefere gittiğinde, beline bir kuşak bağlanır" deniyor³⁶.

Süffinin sefere çıkma âdâbı ve erkânı ile, ahilerin, bir şehirden diğer bir şehire helva nasibi gönderdikleri zaman, bu vazifeyi üzerine alan kimsenin riâyet ettiği âdab arasında da müşabehet mevcuttur: süffiler'de, bir kişi rıbattan çıkıp sefere gitmek istese, sabah çıkar; evvelâ iki rek'at namaz kılar, önünü kavuşturur, evvelâ sağ, sonra sol yenini sıvar; başmağını (ayakkabısını) koyacağı torbayı silker; ediğini (terliğe benzer bir ayakkabı) giyeceği yere varıp, seccadesini iki kat eder. Ayakkabılarının tozunu silktikten sonra, evvelâ sağ, sonra sol ayağına giyer; yüzünü yârenler tarafına dönüp vedalaşır. Vardığı yerde riayet edeceği edebler, karşılanması erkânı da bu şekilde teferruatıyla zikredilmiş³⁷. Bu süffî usullerinin, Anadolu mutasavvıfları tarafından da tatbik edildiği, eserdeki şu cümleden anlaşılmalıdır: "bunlar bir rüsumdur ki,

³² Bak. Mevlâna Şibli, *Asrı Saadet*, Ömer Dıza (Doğru) ter. I, 479.

³³ Bak. aynı eser, II, 747.

³⁴ Bak. Aziz b. Erdeşir Esterâbâdî, *Bezmü Rezm*. Türkiyat Enstitüsü neşri, İstanbul, 1928, ss. 60.

³⁵ Bak. Wilhelm Barthold, *Ortaasya Türk Tarihi Hakkında Dersler*, Ragıp Hulusî (Özden) ter. Türkiyat Enstitüsü neşri, İstanbul, 1927, ss. 195. Islâmdan önce de Araplarda, "itk mevlâsı" denen bir müessesese vardı ki, bunlar, köle veya cariye iken azad edilen esirlerdi. Bu kimseler, harp esiri idiyeler, i'tak edilmeden evvel kâkülleri, yani perçemleri kesilirdi, bak. M. Şemsettin (Günaltay), *Kable'l-islâm Arap larda içtimâi aile*, Darülfünun İlahiyat Fak. Mec. s. 4, ss. 84.

³⁶ Bak. *Avarif ül-Maarif*, 23 No. lu notta zikredilen nusha, yaprak 69 b. 70 ab. Buradaki sefer âdabı, gayet cüz'î farklarla, Radavî fütülvvetnâmesindeki, bir şehir ahilerinden, diğer bir şehirdekilerine helva gönderme merasiminde aynen mevcuttur. Bak. yaprak 89 ab.vdd.

³⁷ Bak. *Avarif ül-Maarif*, 23 No. lu notta zikredilen nusha ve aynı yer,

fıkarai Horasan ve fıkarai Rum müstahsen görmektedirler. Ekser fıkarai Irak, fıkarai Şam ve fıkarai Mağrib bu rüsuma itibar etmezler. Riâyat edenler, etmiyenleri sūfiden saymazlar; bu iki tâife birbirini inkârda huduttan tecavüz etmektedirler; zira bu rüsum, şeriata muhalif değildir; muhalif olduğuna dair bir kayıt yoktur, belki güzel edeblerdir, fakat, bu rüsuma riayet etmiyenleri de inkâr etmek doğru değildir; çünkü şeriatta riayeti vâcib veya mendub rüsumdan değildirler” diyor³⁸. Rum (Anadolu) sūfîleri'yle Horasan sūfîleri'nin, edeblerde birbirine uymaları, Anadoludaki sūfî - fütüvvet erkânının, Türklerin Anadoluya şarktan akınları sırasında onlarla beraber, birtakım sūfî - fütüvvetçi kimselerin gelmeleriyle, Anadoluda ihya edilmiş olması ihtimalini hatırlatabilir.

Fütüvvetnâmelerde, müride, fütüvvete dahil olurken, girmiş olanlara da, bir kademedan daha yukarı bir kademeye yükselirken ve şed kuşatılırken, şeyh tarafından, bu meslekte riayet edeceği edebler telkin edilmekte ve nasihatler verilmektedir.

Avarif ül - Maarif'te de sūfîler'de, şeyh tarafından müride hırka giydirilirken riayet edilen edebler ve şeyhin müride, yiyecekte, giyecekte, ibadette, çalışmakta riayet etmesi lâzım gelen hususları öğrettiği kaydedilmekte³⁹, müridle şeyh münasebetlerinin âdabından bahseden LI. bâbında: “müridler, şeyhlerle edepte, Resul Hazretine ve onun ashabına iktida etmelidirler; şeyh yanında dilsiz gibi oturmalıdırlar; üstadı sūal sormayınca konuşmamalı, şeyhinin ve üstadının sözlerini iyi dinlemeli” demektedir ki⁴⁰, Çobanoğlu fütüvvetnâmesinde bu hükümler aşağı yukarı aynen mevcuttur⁴¹.

6)Çobanoğlu fütüvvetnâmesinde ve Mevlânâ Nâsırî'ninkinde, başlı başına ve üzerinde ehemmiyetle durulan bir mevzu teşkil eden semağ hakkında da, Avarif ül - Maarif'te: “semağ haktır; bunda,ehl-i imandan iki kişi ihtilâf etmiş değildir. Rûyem'e sordular, sūfîlerin semağ vaktında veddeleri nedir? O da — Onlar semağ vaktında meânîye muttali olurlar; o meânî, kendilerinden başkalarına gizlidir, kendilerinden başka kimse ona muttali değildir; o meânî, onlara, bizden gayrisini terk edip, bize yönel der. Bu sebeple, onlar da, onunla şâd olurlar, o vakit onlara hicab vâki olur; daha sonra şâdlıkları ağlamağa tahavvül eder; bu sırada bazısı elbisesini yırtar, bazısı feryad edip ağlar, bazısı da sayha edip bağırır — dedi. Şeyh Abdurrahman Süllemî, dedesinden naklen, semanın, diri gönülle ve ölü nefisle yapılması lâzımgeldiğini ifade ettiğini; Hazreti Muhammed'in ailesi Ayşe'nin, bir cariye den nağme ile kaside dinlerken duyduğunu, bunun üzerine Hazreti Ömer'in de geldiğini beraberce dinlediklerini zikrediyor ki bu rivayet aynen

³⁸ Bak. aynı eser, yaprak 70 b.

³⁹ Bak. aynı eser, yaprak 55 b-58 a.

⁴⁰ Bak. aynı eser, yaprak 158 a-163 b.

⁴¹ Bak. Çobanoğlu fütüvvetnâmesi, 23 No. lu notta zikredilen nusha, yaprak 55 a. vdd.

Çobanoğlu fütüvvetnâmesinde de mevcuttur⁴². *Suhraverdî*, bu bahiste, semâin ser'î olduğu hakkında, *Ebu Talib-i Mekki'nin* K u t a l - K u l u b'undan, *Abdurrahman Süllemlî'den* ve *Zinnun-u Mısıri'den* deliller naklediyor. Kendi fikri olarak ta: "semağ, tarikatta fitneler çoğaldığından ve şehavat-ı nefsanıyeyi talep için nefsi şâdlıkla, lehve, işretle meşgul olanlar bulunduğuandan, şimdiki zamanda, ehl-i sıdk katında semağ için içtima merduttur. *Şeyh Cüneyd-i Bağdadî*, ömrünün sonunda semai terketti; sebebini sorduklarında, kiminle edeyim dedi; yalnız et dediler; kimden edeyim dedi. İhvan kalmadığı için, onlar da semai terkettiler. Onlar semai ihtiyar edip s e m a ğ ettikleri vakit, semain kayıt ve şartlarıyla ve edebleriyle semağ ettiler ve o semağla âhireti anıp, cennete rağbet edip cehennemden havfettiler" dedikten sonra, semağda elleri birbirine vurmak, parmak şakırdatmak ve durup raksetmek gibi hususların doğru olmadığını söylüyor. XXIV. bapta, semain akvalini; XXV. bapta, semağ âdabını, cübbeler çâk edip yırtmanın ahkâmını ve semağda meşayihin işaretlerini kaydediyor⁴³.

7) Edepler kısmı, fütüvvetnâmelerde, oturmak, kalkmak, yatmak, yemek yemek, ziyaret etmek, elbise ve ayakkabı giymek, su içmek, abdest almak ilâ. gibi, her hareketin âdabı, usulü, tarzı, ayrı ayrı inceden inceye kaydedilmiştir ki, A v a r i f ü l - M a a r i f'te bu hususlar aynen mevcuttur⁴⁴. Bu edebler şunlardır: a - âdabı taharet ve mukadde-matiha: burada, büyük ve küçük abdest bozarken ve bozduktan sonra dikkat edilecek, riayet edilecek edepler, temizlenme usulleri. b - abdest alma âdabı. c - namazın fazileti, şânının ululuğu. d - sûfiler'in, oruçta, iftarda ahvallerinin ihtilâfı. e - savmın âdâbı. f - taamin hangisi iyidir, hangisi yaramazdır. g - yemek yeme âdâbı; burada, tuzla başlayıp, tuzla bitirmek lâzım olduğu, ayrı ayrı kaplarda yememek, hep bir yerde toplanıp aynı kaptan yemek, yemeği ağızda iyice çiğnemek, yemek yerken başkasının yüzüne bakmamak, kendi önüne bakmak, sağ elle yemek, zira sol elle yiyen, şeytan sol elle iş işlediğinden onun dostu olmuş olur; yemek yerken dilsiz gibi durmayıp, lâtif kelâm söylemek, ekmeği ve eti bıçakla kesmemek, ancak çok acıkıldığı zaman yemek yemek, sofradan, iyice doymadan kalkmak, yemekten sonra dişleri hilâllamak, ellerini yıkamak, sofraya gelen yemekleri horlamamak ilâ. kaydedilmektedir. h - sûfiler'in libasta edepleri: bu bapta, elbisenin, soğuktan korumak ve setri avret için giyildiği, iyi ve güzel elbise giyebilecek vaziyette olanlar giymezlerse, cennette kendilerine hulle verileceği mükâfatlandırılacakları söylenmektedir. i - müridin üstadı meclisinde edebi. j - şeyhin ashabiyle ve şakirdleriyle âdâbı: burada, şeyhin, bilhassa hevesatı nefsanıyeden sakınmayı tâlim etmesi lâzımgeldiğini zikrediyor

⁴² Bak. bundan evvelki notta adı geçen eser, yaprak 82 b. İbn-i Batuta Anadolu'yu ziyareti sırasında, Denizli'de Ahi Sinan ve Ahi Tuman zaviyelerinde, ahilerin raks ve semağ yaptıklarını gördüğünü söylüyor, İbn-i Batuta Seyahatnamesi, Şerif Paşa tercümesi, I, 319.

⁴³ Avarif ül-Maarif, yukarıda zikredilen yazma nusha, yaprak 122 b-168 a. Kabusnamede semağ hakkındaki malûmat ta, buradakinin ve Çobanoğlu fütüvvetnamesindeki aynıdır. Bak. M.E. Bakanlığı neşri, ss. 385, bu eserde, Şeyh Ferec-i Zengâni'nin de, âhir ömründe semai terkettiği kayıtlıdır.

⁴⁴ Bak. Çobanoğlu fütüvvetnamesi, yukarıda zikredilen nusha, yaprak 89 a-96 a.

ve havayi nefsin bir katresi, amelin denizini bulandırır diyor. k - sohbet ve uhuvvet âdâbı⁴⁵.

Halife Nâsır Lidinillah tarafından *Suhraverdi*'ye tanzim ettirilmiş ve daha sonra yazılmış olanlara da örnek olmuş olan fütüvvetnâmelerde mevcut âdâb ve erkândaki tasavvufî - imamî unsurları bu şekilde tebarüz ettirmeğe çalıştık. Nâsır, fütüvveciliği, bu suretle daha geniş, hattâ, yukarılarda zikredildiği gibi, fütüvvet cereyanlarının, müessesatının, umumi esaslar dahilinde mevcut bulunduğu, sınırları dışındaki müslüman devletler halkı tarafından da benimsenebilecek, riayet edilebilecek bir organizasyon haline getirmiştir. Bundan sonra, bu esaslara dayanarak, o zamanlar çok revaçta bulunan ve *Hazreti Osman*'ın hilâfetinin sonlarına doğru, gerek şekil ve gerekse kullanılış tarzı *Iran*'dan alınmış olan "fındık endazlık" a, kendisi çok meraklı olduğundan, buna çok büyük şan ve şeref verdiğini, kendisi fütüvvet şalvarı giydikten sonra, bunlar arasında da kuvvetli bağlar tesis etmek için, yiğitlik (fütüvvet) şerbetini içmeyen ve şalvarını giymiyenlere fındık atmağı men ettiğini, kendisini, fındık atanların pîri ilân ettiğini⁴⁶, milâdî 1211 tarihinde, halifeliğini tanıyan meliklere ve emirlere mektup yazıp, kendisinden fütüvvet şerbetini içmelerini, seravil-i fütüvvet giymelerini, fındık endazlıkta kendisine intisab etmelerini ve bu san'atın pîri olarak tanınmalarını tavsiye ettiğini, onlardan da bir kısmının, ona müraaet ederek dahil olduklarını biliyoruz⁴⁷.

O sırada B a ğ d a d'da çok revaç bulmuş olan bu fındık endazlık, *Iran*'dan alındığı ilk sıralarda garib karşılanmışsa da, daha sonraları, benimsenmiş, hattâ halife *Harun ür-Reşid* tarafından, fındık endazlardan müteşekkil n e m e l (karınca) namıyla, askerî bir fırka teşkil edilmişti. A b b â s î l e r zamanında pek çok fındık atıcılar türemiştir⁴⁸.

⁴⁵ Bak. Avarif ül-Maarif, yukarıda zikredilen nusha, yaprak, 168 a-172 b.

⁴⁶ Hattâ, yüksek sınıfa mensup olmıyan fındık endazlara müsaade vermek için, bu hünerde vükufu olan ümerâya tevki vermiştir. Bak. Kalkaşendî, Subh ül-A'sa, 1918 Mısır tab'ı, XII, ss. 269; burada bu şekilde verilmiş olan tevkilerden birkaç nümüne kaydedilmiştir.

⁴⁷ Bak. Tarih-i Ebü'l-Fida, 1325 Mısır tab'ı, III, 113. Corci Zeydan, Medeniyeti İslâmiye Tarihi, Zeki Mağamız, ter. V, 270. El-İrfan mecmuası, XXI, s. 4-5, 1931. "El-Keşşafeti fi'l-İslâm" makalesi, ss. 428 vdd. Bunday endazlığın *Iran*'da esk. 300 mevcut olduğu hakkında, bak. Debistan-ı Mezahib, taş basma, varak 16 b.

⁴⁸ Corci Zeydan: İbn ül-Esir, Aganı, Ebü'l-Fida, İbn-i Haldun ve Makrizî'den naklen fındık'ın, toprak, taş, kurşun vesairenden yapılan güllerden ibaret olduğunu, lâfız, şekil ve kullanılış itibarıyla İraniyalardan alındığını, fındıklara, cülâhik'in cem'i olan cülâhikat ta denildiğini, İraniyalardan, bu fındıkları, eski devirlerde, ok atar gibi yaylar vasıtasıyla attıklarını, Arapların da bunu, Hazreti Osman'ın son devirlerinde *Iran*'dan ıktibas ettiklerini, halife Reşid zamanında bunlardan nemel namıyla bir fırka teşkil edilerek, bunların alay günlerinde, önde gidip yolda duranlara fındık atarak güzergâhı açtıklarını, Abbasiler devrinde, fındık atanların çoğalarak, şehir haricinde bununla kuş avladıklarını ve hususî bir şekilde şalvar giydiklerini, Bağdad ahalisinden türeyen ayyarların da, son zamanlarda bu elbiseleri giydiklerini, H. 622 (M. 1225) tarihinde vefat eden Abbâsî Halifesi Nâsır Lidinillah'ın, bu hüneri benimsiyerek, kendisini bunların pîri yaptığını ve kendinin de giydiği fütüvvet şalvarını giyenlerden ve şerbetini içenlerden maada, kimsenin fındık atma-

Nâsır Lidinillah, fındık endazlığın şer'an caiz olduğuna dair *Celâ-lüddin Abdullah b. Muhtar ül-Alevî ül-Kûfî*'den fetva almıştı ki, bu zat, şöhretli, edib, fasih bir adamdı; elli günde Kur'anı ezberlemişti; fetvası ve sözleri, halk arasında çok makbuldü⁴⁹.

Nâsır Lidinillah, yukarıda da söylediğimiz gibi, H. 578 (M. 1183) yılında⁵⁰, fütüvvetçilerin pîri ve şeyhi bulunan, *Abdülcebbar* adındaki bir zattan, fütüvvet şalvarı giymişti. Fütüvvetnâmesini tanzim ettirdikten sonra, komşu müslüman devletlerin hükümdarlarına, kendisinden fütüvvet libası giymeleri için fermanlar yazmış ve bunlardan bir kısmı buna ittiba etmişti: *Di y a r - ı E l c e z i r e*, *M e y a f a r i k i n* ve *A h l a t* hâkimi *Melîk ül-Eşref Ebü'l - Feth Musa b. Melîk ül-Âdil*; *G a z n e* ve *H i n d* meliki *Şehabüddin Gûrî*, sahib-i *K i ş*; *Ş i r a z* sahibi *Atâbek Sa'd*; *H a l e b* sahibi *Zâhir*⁵¹; *R u m* (Anadolu) *S e l ç u k l u l a r ı* hükümdarı *İzzeddin Keykâvus I*⁵², bunlar arasındadırlar.

Nâsır Lidinillah, *I r a k*'ta kendisinden sonra bu vazifeyi ifa et-

sına müsaade etmediğini, H. 607 (M. 1210 - 1211) senesinde, halifeliğini tanıyan emirlere, bu hususta, kendisine intisab etmeleri için mektuplar yazdığını, onların da muvafakat ettiklerini, hasılı, Irak, Şam, Mısır ve Fars kıt'alarıyla sair cihetlerde fındık endazlığın büyük ehemmiyeti olduğunu, Kahire'deki Hatt ül-Bundukaneyn'in fındık yayları san'atına mensub olduğunu, daha sonra, şimdiki tüfek demirine benzer bir şekilde oyuklu mızraklar veya borular ile geriden hava tazyiki vasıtasıyla fındık atma yolunu bulduklarını; bilâhare, barut icad edilince, fındığı, o borular vasıtasıyla barut kuvvetiyle atmağa başladıklarını ve bu âlete "bundukiyye" dediği için, bundan alınma olarak, arapçada bugün tüfengin, bu isimle anıldığını kaydediyor. Bak. Medeniyeti İslâmiye Tarihi, Zeki Meğamiz ter. V, 270 vdd. Müellif burada, ayyarların Bağdad'da Abbasilerin son zamanlarında türediklerini söylüyor ki, evvelce bahsettiğimiz gibi, ayyar adıyla anılan ve fütüvvet kaidelerine riayetkâr zümreler H. IV. yüzyıldan itibaren mevcuttu. Bu itibarla bu husustaki mütalâası doğru değildir.

⁴⁹ Bak. *El-İrfan mecmuası*, cilt XXI. cüz, 4 - 5 "El-Keşşafeti Fi'l-İslâm" makalesi, 1931, ss. 428.

⁵⁰ *Encyclopédie de L'İslam*'da al-Nâsır Lidinillah maddesini yazmış olan Franz Taeschner, bu halifenin fütüvvet topluluğuna H. 578 (M. 1182-3) yılında Şeyh *Abdülcebbar b. Salih* vasıtasıyla dahil olduğunu kaydetmektedir; "Çorumlu" Dergisi, sayı 41, ss. 8 de bu tarih H. 566 (M. 1170) olarak gösterilmektedir ki, bu tarihe hangi eserde tesadüf edildiği kaydedilmiyor.

⁵¹ Bak. *El-İrfan*, cilt XXI, cüz, 4-5 "El-Keşşafeti fi'l-İslâm" makalesi, ss. 427.

⁵² *İbn-i Furat* bize, bir emirin fütüvvete dahil olmak için halife tarafından gönderilmiş bir sefirden fütüvvet libası alması hâdisesinin tafsilâtını naklediyor ki, bu tafsilât v. Hammer tarafından, J. A. 5. seri. 1885, VI, 285 vdd. da mevzuu bahsedilmiştir. *İbn-i Bibi*, Anadolu Selçukî Devleti Tarihi, M. Nuri Gencosman ter. ss. 54, 65; *İzzeddin Keykâvus I* için, *Nâsır Lidinillah*'tan fütüvvet libası istemeğe gelen *Ali oğlu Yusuf oğlu Mecdüddin İshak'a*, H. 608 (M. 1212) tarihinde verilmiş olan icazetnamede, *Mecdüddin İshak*'ın fütüvvet libası giydirmeye me'zun olduğu ve kendisi öldükten sonra bu vazifeyi *Mecdüddin*'in oğlu *Muhammed Sadrüddin*'in ifa edeceği kaydedilmiştir; aynı eser, ss. 65.

mek üzere Muayye ailesini tâyin etmiştir⁵³.

Abbâsî Devleti hâkimiyetine İran Moğolları Devleti tarafından son verildikten sonra, fütüvvet beratı ve müsaadesi verme işi Mısır Memlûkleri sultanlarına intikal etmiş, bunlar tarafından da, civar müslüman memleketleri beylerinden ve sultanlarından, istiyenlere bu beratlardan gönderilmiştir. Bu cümleden, *Emîr Alâeddin ül-Hakkâri*, fütüvvet libasını, kendi emîrlere, aşiret beylerine ve bütün dağlık mıntakasının halkına giydirmek müsaadesini almak üzere *Şeyh Abdülhamid'i*, Mısır Memlûk sultanı *el-Eşref Halil b.Kalavun'a* göndermiş ve *Melik* tarafından, bu müsaade ve atlasa sarılıp, misk-ü anberle kokulandırılmış, ipek bir ipe bağlanıp, gümüş kilitli bir sandığa konmuş olan fütüvvet libası, kılıç, tal'a, sancak, mühür, mendil gibi fütüvvet levâzımı verilmiştir. Bu berat, *Kalkaşendî'de*, *Kadı Muhyiddin Ebü'l-Fazl Abdullah b.Abdüzzahir* (ölümü H. 692=M. 1293) tarafından yazılmıştır kaydiyle, kimin emriyle ve kimin için yazıldığı hakkında bir işaret ihtiva etmeden, bir kitabet ve inşa nümûnesi, yani bir formüler olarak mevcuttur. Bunu *Hasan Fehmi Turgal*, "Halk Bilgisi Haberleri"nde, ahiler hakkındaki makalesinde, Abbâsî halifesi *Nâsır Lidinillah* tarafından yazılmış olarak göstermiştir; halbuki, bu sahada uzun zaman-danberi meşgul bulunan ve birçok makale yazmış olan kıymetli âlim *Prof. Dr. Franz Taeschner*'in bildirdiğine göre, bu vesikanın aslı, Münih'te bulunan *الإطاف الحفيه من السرا الشريفه السلطانيه الملكيه الاشرفيه* adlı eserde bulunmaktadır ki, *Axel Moberg*, bu vesikayı İsveç diline de tercüme etmiştir; *Franz Taeschner* de 1949 yılında Almancaya tercüme ve neşretti⁵⁴.

⁵³ Bak. *El-İrfan*, XXI, cüz 4-5, "El-Keşşafeti fi'l-İslâm" makalesi, s.s. 428. Burada bu ailenin, bu vazifenin ifası yüzünden, aralarında çok mücadele ettikleri, bu mücadeleye, halkın da karıştığı kaydedilmektedir. Çobanoğlu fütüvvetnamesinde, fütüvvet silsilesi kaydedilirken, fütüvvetin, Nâsır'dan, Ebü'l-Muzaffer Gazî Sultan Yusuf b.Eyyub'a (Salâhaddin Eyyubî) geçtiğini kaydediyor. Salâhaddin Eyyubî, 27 safer 589 (M. 4 mart 1193) tarihinde Şam'da vefat ettiğine göre, ihtimal Nâsır bunu da fütüvvete davet ve dahil etmiş, bunun ölümü üzerine, kendisinden sonra fütüvvet beratı verme vazifesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi kütüphanesindeki nüsha, yaprak 203, bundan sonraki notta görüleceği gibi M. 1292 yıllarında, Mısır Memlûk sultanlarından *Melik al-Eşref Halil'e* intikal etmiş görünüyor.

⁵⁴ Bu vesika şudur: H. 691 yılı rebülevvel (M. şubat-mart 1292) ayında, Suriye valisi emir Alâeddin'den bir mektup geldi. Bunda, Alâeddin al-Hakkâri tarafından gönderilen Şeyh Abdül-Hamid'in muvasalatı ve Alâeddin al-Hakkâri'nin, efendimiz sultandar., fütüvvet libasını ve kendi emirlerini ve aşiret beylerini ve bütün kendi dağlık mıntakasının halkına giydirmek müsaadesini rica ettiği bildirilmiştir; çünkü onlar, fütüvvete ve elbisesine çok rağbet gösteriyorlarmış ve yalnız "hakkül fütüvvet" diye yemin ediyorlarmış; ve bunlardan hiç birisinin, hiç bir zaman, fütüvvet üzerine yemin edip te yalan söyledikleri görülmemiş. Eğer fütüvvetin müsaadesi hakkında, yazılı emir verilmek lütfunda bulunulursa, fütüvvet libasının da gönderilmesi rica ediliyor. Bu, bir gömlek ve bir şalvardan ibarettir. Böylece lâzım gelen hazırlıklar yapılmış ve elbise, gümüş bir sandığa konulmuş, atlasa sarılmış, misk ve anberle kokulandırılmış ve bir ipek ipe bağlanmış ve Abdülhamid'e, Alâeddin al-Hakkâri'ye giydirmek yetkisi verilmiş, bunlarla beraber ona bir kılıç, bir tal'a, bir sancak, bir mühür ve bir mendil verilmiştir. Sultanımızın bu emri yerine getirildikten sonra, aşağıdaki seci'li hutbe isdar edildi: "Peygamberin ashabının en asilleriyle (bundan Ali b.Ebu Talib kasedilmiştir) fütüvvet ensabını bağlamış olan Allaha hamdolsun., Allah Muhammed'in beline Cebrail vasıtasıyla kemer

Nâsır Lidinillah, bu şekilde fütüvvetçilik ve bunduk endazlık teşkilâtı vasıtasıyla dahildeki âsâyışsizliği önlemeye çalışmış, komşu müslüman hükümdarlarını da, bu iki yolla ve hilâfet nüfuziyle kendisine zararsız bir hale getirmiştir. Kendisi için tek tehlike, Harezmsahlar devleti idi. Kirman Selçukluları Devleti'ni ortadan kaldırmak suretiyle Abbasîler'le hemhudut olan ve bu sebeple *Nâsır Lidinillah*'ı kuşkulandıran Harezmsahlar Devleti hükümdarı *Alâeddin Tekeş*'e karşı, o da Batınîler'i ve Gurlular'ı teşvik ediyordu; *Alâeddin Tekeş* öldükten sonra, yerine geçen oğlu *Alâeddin Muhammed* de, babasının siyasetine devam etti; hattâ, halife ile arası o kadar açılmıştı ki, kendisi, M. 1217 tarihinde şîf mezhebine girip⁵⁵, Abbâsî halifeliğini ortadan kaldırmak ve kendi ülkesine ilâve etmek maksadiyle, *Seyyid Imadeddin Tirmizî*'yi halifelik makamına namzet göstermiş ve büyük bir ordu ile Bağdad üzerine yürümüş, Azerbaycan Atabeyleri'ni bertaraf etmişken, havaların muhalefetinden dolayı, daha ileri gidemiyerek geri dönmüştü⁵⁶. *Alâeddin*'in bu maksadını önlemek için, *Nâsır*, bir taraftan da, oğlu *Alâeddin Muhammed*'le arası açık olan, asıladeler ve büyük kabileler nezdinde geniş nüfuza malik, valide sultan *Tereken Hatun*'la iyi münasebetler tesisine çalışıyordu; hattâ, kendisiyle sefaret heyetleri, ticaret kervanları teâtî ettiği Moğol hükümdarı *Cengiz*'i bile *Harezmsahlar Devleti* aleyhine harbe teşvik ettiğini söyleyen müverrihler bile vardır⁵⁷. Filhakika, *Cengiz ordusu* Harezmsahlar ülkesine yürüyünce *Nâsır* için Harezmsahlar korkusu ve tehlikesi ortadan kalkmış, fakat bu düşmanın mağlûp ve perişan eden tehlike, halefleri zamanında, Abbâsî halifeliğini de yer yüzünden silip süpürmüştür.

III

XV. asır sonlarından itibaren bilhassa Anadolu'da fütüvvetnâmelere başka akidelerin karışması

Suhraverdi'nin tanzim ettiği fütüvvetnâmenin tesiri, Anadolu'da, oldukça uzun bir müddet, hiç olmazsa XIV. asrın ilk yarısına kadar devam etmiş görünüyor. Aynı müellifin, *Avârif ül-Maarif* adlı diğer eserindeki ehl-i ribatın riayet ettiği kaidelerden bahseden kısmında "Horasan ve Rum sûfileri bu kaideleri müstahsen görür-

(şed) bağlamıştır. Böylece fütüvvete intisabetmiş olan herkes (fityan), onunla, babalık-oğulluk şerefini elde etmiştir. Allahın rahmeti, onun âli ve ashâbı üzerine olsun". Franz Taeschner, *Eine Futuwwa-urkunde des Mameluken Sultan Al-Aschraf Chalil von 1292*, Tübingen, 1949, s. 1-5. *Subh ül-A'sâ*'daki metin için bak. 1918 Mısır tab'ı, XII, 274 vdd. Fütüvvet libasını, Hazreti Muhammed mi'racâ çıktığında, Allah'ın emriyle Cebraîl'in oradaki nurdan bir sandıktan çıkarıp kendisine giydiği hakkındaki rivayet için bak. Çobanoğlu fütüvvetnamesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi kütüphanesindeki nusha, yaprak 18 a.

⁵⁵ Bak. Halil Edhem (Eldem), *Düveli İslâmiye*, ss. 259.

⁵⁶ Necib Âsım (Balhasanoğlu) ve Mehmet Ârif, *Osmanlı Tarihi*, I, 189. Cemaüddin Ataullah Hüseyinî, *Ravzat ül-Ahbâb*, Benli Zade ter. IV, 521. *Ravzat ül-Ahbâb'ta*, Seyyid Imadeddin Tirmizî yerine "Alâ al-Mülk Tirmizî" yazılmakta ve "Alâ al-Mülk Tirmizî'ye biat edip leşkerini Bağdad cânibine çekti" denmektedir.

⁵⁷ Bak. Sahayif ül-Ahbar, Müneccim Başı ter. II, 192.

ler" şeklindeki cümlesinden, kendisinden evvel de, *Anadolu*'da tasavvuf meslekinin oldukça yayılmış olduğu anlaşılmaktadır.

XIV. asırdan evvel yazılmış tarihî eserlerin pek mahdut bulunduğu *Anadolu*'da, bu sırada ve bundan sonra yaşamış ve eser vermiş müelliflerden *Aşıkpaşazade*'nin (hayatı: M. 1400 -)⁵⁸; *Âlî*'nin (hayatı: M. 1541 - 1600)⁵⁹; *Hoca Sadüddin Efendi*'nin (hayatı: M. 1536 - 1599)⁶⁰; *Ahmet Eflâki*'nin (eserini yazmağa M. 1318 de başlamış 1353 te bitirmiştir) eserlerinde bahsedilen **O s m a n l ı D e v l e t**'in kuruluşu sırasında, veya biraz evvel *Anadolu*'ya, *Horasan*'dan gelmiş olan, *Mevlânâ Celâlüddin Rûmî* ve babası *Bahâüddin Veled*, *Baba İshak-ı Horasânî*, *Hacı Bektaş Velî*, *Eş-Şeyh Muhammed ül-Küşterî* ilâ. gibi mutasavvıfların, gene bu meslekin, daha aşağı kademelerinde bulunan şahsiyetlerinden *Abdal Kumral*, *Abdal Muhammed*, *Abdal Murad*, *Abdal Musa* ilâ. gibi⁶¹ kimseler, bize maalesef henüz, hemen hemen hiçbirinin hakkında müracaat edilebilecek bir tetkik yapılmamış olan **B a b â i l i k**, **M e v l e v î l i k** ilâ. gibi tarikatların müessisleri hakkında ilk bilgileri veriyorlar.

Fütüvvet birliği mensuplarının, ahi adıyla anıldığı *Anadolu*'da, bunların faaliyetleri, ve fütüvvetnâmelere sonradan ilâve edilmiş veya hususî maksatlar için bunlardan istifade edilmiş olup bunların ihtiva ettikleri bu gibi unsurları tahlil için, *Anadolu*'nun, evvelâ Selçuklular zamanındaki umumî vaziyetini kısaca gözden geçirelim:

Gerek Orta Asya **T ü r k D e v l e t l e r i**'nde, gerekse **A b a s î H a l i f e l i ğ i**'nde mevcut içtimâî ve siyasî şartların, azçok farklı olmakla beraber, hemen hemen aynısını haiz olan *Anadolu*'da, buraya, Türk akınlarının başlamış olduğu IX. ve X. yüzyıllarda, mümâsil askerî, dinî teşekküllerin mevcudiyeti kuvvetle tahmin edilebilir; fakat, **T ü r k l e r i**'n burada kat'î olarak yerleşmeleri ve kültür merkezleri vücuda getirmeleri, ancak XII. yüzyılda vaki olmuştur. Daha evvelki devirlerde, ilmî ve içtimâî müessesat bakımından, şark İslâm-Türk âlemine bağlı kalmış ve kültür eserleri, o dairede vücuda getirilmiştir. Bu sebeple **T ü r k l e r i**'n, *Anadolu*'ya fâtilh olarak ve devamlı surette kâim üzere girdikleri XI. yüzyıl sonlarından itibaren, burada hemen, bu şekilde eserler meydana gelmemiş veya yazılmıssa da, ya henüz bulunamamış veya kaybolmuştur.

A n a d o l u S e l ç u k l u l a r ı D e v l e t i, üç dörtyüz sene-denberi, güneyden, doğudan ve kuzey batıdan gelen mütemâdî taaruzlarla ve dahilî mücadelelerle, saltanat kaygalarıyla adam akıllı yıpranmış bir ülkeye girdiği zaman, **A n d o l u**'da - bilhassa **S e l ç u k l u l a r**'ın ilk zaptettikleri ve **B i z a n s**'ın idarî merkezlerinden uzak

⁵⁸ Bak. *Aşıkpaşazade Tarihi*, İstanbul 1332. ss. 199, 205.

⁵⁹ Bak. *Âlî*, Kühn al-Ahbar, matbu kısım, V, 51 vdd.

⁶⁰ Bak. *Hoca Sa'düddin Efendi*, Tac üt-Tevarih. İstanbul, II, 406 vdd. Burada *Horasan*'dan *Anadolu*'ya gelen ulema ve mutasavvıflar zikredildiği gibi, Kadı Zade *Rûmî* gibi, *Anadolu*'da yetişmiş bazı şahsiyetlerin de, *Horasan*'a gidip geldikleri kaydediliyor ki, bu Kadı Zade *Rûmî*, Semerkand hâkimi *Mirza Ulug'un* (*Ulug Bey*) hizmetine dahil olmuştur. Bak. aynı eser, aynı cilt, ss. 407.

⁶¹ Bak. M. Fuad Köprülü, *Türk Halk Edebiyatı Ansiklopedisi*, I, ss. 23-64.

kalmış sahalarda - hayat şartları, her bakımdan bozuk ve düzensiz bir durumda idi. Bir taraftan hâkimiyet ve istikrarın tesisi, diğer taraftan muazzam dalgalar halinde şarktan gelen, kültürleri ve içtimâî vaziyetleri bakımından muhtelif durumda olan Türk boyları'nın iskânı ve daha ilk zamanlardan itibaren bunlar arasında çıkan ihtilâflar sebebiyle ufak tefek Türk siyasî birliklerinin teşekkülü ve hemen ardından, bir birini takip eden Haçlı Seferleri, Selçuklular Devleti'nin, burada normal, ve devamlı bir içtimâî, iktisadî seviye tesis edebilmelerini güçleştirdi.

Selçuklular'ın gelişi sırasında Anadolu'nun, içtimâî, iktisadî durumu fena olmakla beraber, burada, sağlam bir halde bulunmasa bile, yüzlerce yıl devam etmiş, parlak devirler yaşamış olan bir organizasyonun ve içtimâî, iktisadî nizamın -hiç olmazsa büyük şehirlerde- bakiyeleri mevcuttu. Selçuklular burada, yerleştikten sonra, Türk - İslâm teşkilât ve medeniyetini sür'atle tesise çalıştılar. Arazi, iktidar halinde, askerî - idarî vazifeler ifa eden kumandanlara tevzi edildi. Birçok yerlerde devlet teşebbüsü ve şahsî teşebbüslerle, vakıflar tesis edilerek, kervansaraylar, hanlar, köprüler, imaretler, su yolları, medreseler, zaviyeler gibi medeniyet eserleri vücuda getirildi.

Bilhassa, *Büyük Alâeddin* diye meşhur olan *Alâeddin Keykubat I* zamanında (saltanatı: M. 1219 - 1236) Anadolu refah ve umrana kavuştu. Konya, Karaman, Sivas, Erzinçan, Akşehir, Kayseri, Kırşehir, Ankara gibi ilim ve kültür merkezlerinde, san'atkârlar, tüccarlar ve âlimler çoğaldı; fakat hemen biraz sonra başlayan saltanat mücadeleleri ve Altınordu, Mısır, İran Moğolları (İlhânîler) devletlerinin, burada, nüfuz tesisine çalışmaları gibi siyasî hâdiseler, devleti zaafa düşürdü; buna rağmen, memleketin ilim ve kültür seviyesi, inkişaf ve yükselme hızını kaybetmemiş, ilerlemeğe devam etmiştir; çünkü, hükümdarın, saray mensuplarının, devlet ricalinin ve zenginlerin, ulema hakkında gösterdikleri yüksek himaye ve hürmet sebebiyle, Türk ve İslâm âleminin her tarafından gelen, âlimler, mutasavvıflar, dervişler, şairler, memleketin en ücra köşelerine kadar giderek, medreselerde, zaviyelerde, hürmet telkin ettikleri, talebeleri, müridleri ve halk nezdinde büyük şöhret ve nüfuz sahibi olmuşlar, birçok tarikat kurmuşlardı. Bu ulemâya ve tarikat müessislerine hürmet besliyen veya tarikatlarına sâlik olan maddî vaziyeti müsait kimseler, ulemânın, şeyhlerin ve dervişlerin mânevî nüfuzlarından istifade etmek düşüncesi ile, her tarafta müessesatı diniye ve hayriye inşa ettiriyorlar ve buralara zengin vakıflar tesis ediyorlardı. San'at ve ticaret te, bu siyasî, içtimâî istikrarsızlıklardan az çok müteessir olmakla beraber, inkişaf seyrine devam etmekte, yer yer, san'at birlikleri, loncalar teşekkül ederek, devlet otoritesinin za'fa uğradığı zamanlarda, dahilî âsâyiş bozukluklarında, kendi san'at ve ticaret emniyetlerini te'min etmeğe çalışıyorlardı.

II. bölümde, Anadolu'da yazılmış, elimizde mevcut, şimdilik en eski Türkçe fütüvvetnâme olan *Yahya b. Halil* fütüvvetnâmesinde mevzu bahis edilen malûmatı, *Suhraverdi*'nin eserlerindeki bu hususa dair kayıtlarla mukayese etmiş ve pek büyük farklar arzemediğini, birçok

âdab ve erkânın aynı mahiyette olduğunu görmüştük. Şimdi, bu III. bölümde, *Seyyid Hüseyin b.Şeyh İsa'nın* fütüvvetnâmesi ile *Seyyid Muhammed b.al-Seyyid Alâeddin al-Hüseyinî al-Radavî'nin* "Miftah al-Dekayık fi Beyan al-Fütüvvet va'l-Hakayık" adlı eserlerinde bulunup *Çobanoğlu* fütüvvetnâmesinden farklı unsurları gözden geçirelim:

Bir kere, *Suhraverdî'nin* fütüvvetnâmesinde, şeyh - mürid olarak iki, *Avarif ül-Maarif*'te, sûfilerin tarikata yeni sülûk etmiş kimselere verdikleri isim gibi görünen "yiğit" derecesi de ilâve edilmek suretiyle *Çobanoğlu* fütüvvetnâmesinde: yiğit, ahi, şeyh olarak üçe çıkarılan fütüvvet mensupları dereceleri, *Seyyid Hüseyin* ve *Seyyid Muhammed Radavî* fütüvvetnâmelerinde, ashabi tariykn ıstılahını ve kaç taife olduklarını bildiren kısmında: 1 - ahbab, 2 - nîm tariyk, 3 - Müfred, 4 - nakib, 5 - nakib ün-nukaba, 6 - halife-i daim makam şeyh, 7 - şeyh, 8 - şey üş-şüyuh olmak üzere sekiz derece kaydedildiği halde; bu erkân ehli yedi tâifedir, dokuz kısımdır, altısı erkân-ı tariyk, üçü ashab-ı tariyktır, deniyor.

Keza, *Çobanoğlu* fütüvvetnâmesinde, fütüvvete intisab edecek kimsenin, sadece, evvelâ yiğit yanında, sonra ahi yanında, daha sonra şeyh yanında yetişmesi icabettiği kaydedildiği halde, III. kısma ait bu iki fütüvvetnâmede, nîm tariyk denilen, ikinci derecedeki kimseye, üstad (herhalde san'at ustası olacak), yol atası (fütüvvet erkânını talim ettirecek kimse), merasimde, biri sağ, diğeri sol tarafına oturan ve bu sebeple, sağ yol kardeşi, sol yol kardeşi denen iki yol kardeşi tayin edilmektedir ki bu, âdâbı, erkânı henüz kat'î ve ilmî şekilde tesbit edilmemiş olan *Bektaşilik Tarih*'nin, bugün, sâlikleri arasında gizli olarak icra edilen âyin ve merasim hakkındaki müşahedelerini yazan müelliflerin bildirdikleri, bunlardaki, Bektaşiliğe yeni giren kimseler için icra edilen, fütüvvetnâmelerde yalnız erkeklerin bulunacağı bildirildiği halde, onlarda kadınlı erkekli olan "rehber, dede ve musahib tutunma" merasimindeki usulü andırmaktadır⁶².

Keza, *Çobanoğlu* fütüvvetnâmesinde (varak 103 b-106 a) kısaca geçen, yola girme (fütüvvete dahil olma) merasimi, *Seyyid Hüseyin* ve *Seyyid Muhammed* fütüvvetnâmelerinde: "der beyan-ı mahfil ve âdâb-ı an" faslında, bilhassa *Radavî*'de (varak 46 b-78 b) şeddin bağlanması ve açılması duaları, hutbeleri tercümanları, gayet karışık, uzun bir şekilde izah edilmektedir. Burada şed kuşanma merasimi, sırasında, şakird ağzından nakibin okuduğu icazet (müsaade) tercümanları, şekil ve mâna itibarıyla hemen hemen aynen Bektaşî nefeslerine ve tercümanlarına benzemektedir. Türkçe ve Farsça yazılmış bu tercümanlardan birkaçını buraya kaydediyoruz. Bektaşilerde tercüman, yemeklerde, sabah kalkarken, gece yatarken, ışık yakarken (çerağ uyandırırken) okunan dualara denir; burada talib ağzından söylenmiş deyişlere bu adın verilmiş olduğu görülmüyor.

⁶² Bak. Baha Said, Sofiyan Süreği, Türk Yurdu, IV, s. 22, ss. 336 vdd. Besim Atalay, Bektaşilik ve Edebiyatı, İstanbul, 1340 ss. 11. Yusuf Ziya (Yörükân), Tah-tacılar, Darülfünun İlahiyat Fakültesi Mecmuası, sene 3, sayı 12, ss. 60 vdd. ve müteakip sayılardaki aynı adı taşıyan makaleler.

Tercüman, dua demektir; Alevîler'in bazı kolları (Tahtacılar) buna "hayırlı" derler. Manzum ve mensur olur. Bunun makamla okunmasına Bektaşiler "gülbenk" derler.

Türkçe tercümanlar

- 1 —. Tarikatta boyun germek hatadır,
Erenler yolu teslim-i rızadır.
- 2 —. Ben kemine bendenüz dergâha geldim hizmete,
Her ne emr-i âlinizdir ona memur olayım,
Re'y-i âliniz ne buyurur bu mânada sizin
İçre girmeye duram ye kapudan dür olayım ⁶³.
- 3 —. Eşiğünde komuşum ben can-ü ser,
Tâ vücudum ola sâfi hemçü zer,
Eşiğünde hâcetim budur benim.
Kim kılasın ben fakire bir nazar.
- 4 —. Kibledir yüzün bana âsitânın secdegâh,
Secdegâh-ı âşıkân-ı haktır bu bârigâh,
Bârigâh-ı âlî ve melce'dir âşıklarun,
Âşık'ı sâdika muradın ver eya devletlü şah.
- 5 —. Eşiğine yüz süre geldim şeha carupvar,
Hizmete bel bağladım bir boynu bağlı kul gibi ⁶⁴.
- 6 —. Selamullahü aleyküm ey erenler,
Ki dünya dirliğini terkedenler,
Size aşkolsun ey hâzır erenler,
Ki cümle âlemi bunca sayanlar.
- 7 —. Ey cemalin kibli ehl-i nazar,
Vey kemalin mâdeni dürrü güher,
Çün bugün âlemde mislin yokdürür,
Lûtfile bu bendene eyle nazar.
- 8 —. Ey vücûdun bahr-i cûd'un kânıdır,
Hem sözün haktır hakkın fermanıdır,
Her nazar kim kılasın ey nur-u ayn,
Kımyadır derdimin dermanıdır.
- 9 —. Şem'i tevfik-ı hidayettir yüzün,
Sûret-i haktan işarettir yüzün,
Ehl-i tevhide beşarettir yüzün,
Haccı ihramı ziyarettir yüzün.

⁶³ Bak. Seyyid Muhammed Alâeddin al-Hüseynî al-Radavî, Miftah al-Dekayık, Beyan ül-Fütüvvet ve'l-Hakayık, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi kütüphanesindeki 14241 No. lu yazma, yaprak 50 a.

⁶⁴ Bak. aynı eser, yaprak 51 a.

- 10 —. Cemalindir senin nûr-u ilâhi,
Yüzündür âlemin mihriyle mahi,
Ayağın toprağı ey mazhar-ı hak,
Erenler bâşına tâc-ı külâhı;
Nisar olsun sana dünyi vü ukba,
Ki sensin din-ü dünya padişahı ⁶⁵.
- 11 —. Süleymana karınca armağanı,
Çekirge butudur kim aliser anı,
Süleymansın şeha ben bir karınca,
Karıncadan kabul et armağanı.
- 12 —. Mâzur buyur tapuna geldimse tehi dest,
Kuldan ola hazreti sultana tekellüf,
Dervişin olur dilde niyaz elde piyazı;
Ayb eyleme sundumsa fakîrane tekellüf.
- 13 —. Size tuhfe getürdük biz bu canı,
Hakir olur fakirin tercümanı ⁶⁶.
- 14 —. Ya ilâhî sen mübarek kıl peyanber hakkıyçün,
Fahri âlem sahib-i mihrab-ı Nebî hakkıyçün,
Dürud-u Muhammed hakkıyçün dürûd-u Ali'nin izzeti,
Bir Hüseyin iki Hasan Musa ve Ca'fer hakkıyçün ⁶⁷.

Farsça Tercümanlardan Birkaçı

1. — Şehâ kumrî tavk dâri tü âmed,
Ki dest-i şüma püst-ü baz gerded,
Eğer hest reh tâc-ü devlet der-âyed,
Ve ger nîst tâ çün belâ baz gerded.
2. — Şâhâ ber âsitan-i tü dârim hâcetî,
Şüd ez der-i tü hâcet-i dermandegân reva,
Dârem ümid an ki küni yek nazar bemen,
Ta harîm-i hazret-i hak kerdem âşinâ ⁶⁸.
3. — Sidret ül-müntehây-i mâ işkest,
Câm-ı gîtî nümây-i mâ işkest.
Der gülistân-ı âşikan-ı hudâ,
Bülbül-ü hûşnevay-i mâ işkest.
4. — Hattı gulâmiyet becebin dârem ez ezel,
Ber hâl-i bendegân-ı t ülevh-u kalem kü est?
Ruz-u ezel benâmei men gayr-i mihr-i tü,
Harfî eğer rakam şüde bâşed hattı hatâst.

⁶⁵ Bak. aynı eser yaprak 51 b.

⁶⁶ Bak. aynı eser, yaprak 52 a.

⁶⁷ Bak. aynı eser, yaprak 55 a.

⁶⁸ Bak. aynı eser, yaprak 57 b.

5. — Ey tavâf-ı kâbei kûyet bih ez dünya vü din
Başed an huddâm-ı i nder kemterin ruh ül-emin
Hest şâhanra behâk-i dergehest rûy-ü niyaz
Hassa dervîşa nki hestend ez gulâman-ı kemin.
6. — Hest piş-i an dü ebrû secde kerden farz-ı ayn,
Kadr-i in tâat nedaned cüz imam-ı kibleteyn
Eşk dane dane em âlûdii hûn-u dilest
Hemçü tesbih ki miârend ez hâk-i Hüseyin ⁶⁹.
7. — Kiblei ma nîst cüz mihrab-ı ebrûy-u şüma,
Devlet-i ma nîst illâ der ser-i kûy-ü şüma ⁷⁰.

Türkçe tercümanlarda da mevcut olmakla beraber, bilhassa bu farsça tercümanlarda gayet açık olarak tarikatçılık temaları görülmektedir. Keza, nîm tariykın sahib-i tariyk olması için icra edilen merasimde, nakib, nîm tariykın lisanından "işbu mü'min kardeşin siz uluların ayağına gelip bu makam-ı insafta durmaklığından murad oldur kim siz ihtiyarların silsilesine girip bel bağlayıp katınıza gelip sahib-i tariyk olup şah-ı merdan kapusuna beli bağlı kul ve hanedan âşıklarına hizmet-kâr ola" ⁷¹ diyor ki, Bektaşilikte şah-ı merdan kapusu, Hazreti Ali kapusu, yani tariykata intisab yolu demektir. Keza, şed hutbesinin sonunda: **ve'l-Bakır ve's-Sadık ve'l-Kâzım ve'r-Rıza ve't-Taki ve'n-Naki ve'l-Bakır ve's-Sadık ve'l-Kâzım ve'r-Rıza ve't-Taki ve'-Naki ve'l-Askerî ve'l-huccet il-kaim Muhammed il-Mehdi cemi enbiya ve evliya ve şüheda ve ulema ve fudalara nukabara rukabara nücebara evtadra ebrarra abdalra gavsra kutb ül-aktabra eimmei masuminra demi fıkarai ibabullahra berk-i şah-ı evliyara hâknişinan-ı ser-i teslimi rızara matem-zedehai vak'ai Hüseyin-i mazlum-u şehid-i Kerbelâra selâmet-i kâsiban ve arakrizanra ve biraderan-ı ehl-i tariyk ve kemer bestehai ehl-i tahkik-râ...** ⁷²

Keza şed müridin beline bağlanırken vurulacak üç düğümden sonuncu düğüm vurulurken şu rubâînin ve ondan sonraki duanın okunacağı yazılıyor:

"Ya ilâhi sen mübarek kıl peyamber hakkıyçün,
Fahr-i âlem sahib-i mihrab-ı minber hakkıyçün,
Dürud-u Muhammed hürmetiyçün dürud-u Ali'nin izzeti,
İki Hasan bir Hüseyin Mûsa vü Ca'fer hakkıyçün.

Andan şeddin iki tarafın birbiri üzerine bir gez dolaya eğer tahtaniyse (alttan bağlanacaksa) mührü döndüre, eger fevkaniyse (üstten bağlanacaksa) döndürmeye ve iki ucun iki yanına soka sol yanını sağından artacak uzada sağ *Hazreti Hasan'a* solu *Hazreti Hüseyin'e* işaretir artıklığı *Hazreti imam Hüseyin* evlâdı galipliğine işaretir ve eyde :

⁶⁹ Bak. aynı eser, yaprak 58 a.

⁷⁰ Bak. aynı eser, yaprak 63 a.

⁷¹ Bak. aynı eser, yaprak 67 a.

⁷² Bak. aynı eser, yaprak 71 a. vdd.

Bütün bu kayıtlardan anlaşılan ve görülen, ehl-i sünnet anlayış ve inanışına muhalif unsurlar, fütüvvetnâmelere, B e k t a ş i l i k faaliyet ve propagandaları vasıtasıyla sonradan idhal edilmiş görünüyor; çünkü yukarıdan beri mevzuubahsettiğimiz ilk devirlere ait fütüvvetnâmelerde bu şekilde teferruata müteallik meseleler yer almamış, daha ziyade umumî esaslar ve fütüvvet vasıfları tesbit edilmiştir.

Seyyid Hüseyin b.Şeyh İsa'nın fütüvvetnâmesinde ve bilhassa *Seyyid Muhammed Alâeddin el-Hüseyinî el-Radavî'nin*kinde, *Ali b.Ebu Talib'in*, *Hazreti Muhammed* tarafından beline kuşak kuşatıldıktan sonra, gene Resulün huzurunda, on yedi kişinin belini bağladığı, bunlardan her birinin, bir san'atın pîri olduğu söyleniyor ki, bu, herhalde, hem telkin etmek istedikleri fikirlerin mümessillerinin Peygamber zamanında yaşamış şahıslar olduğuna ve o sırada *Anadolu'da* devlet otoritesinin takip ettiği ehli sünnet akidelerine muhalif olmadığına halkı inandırmak, hem de *Anadolu'daki* tasavvuf erbabının ve taraftarlarının tanıdığı bazı eski mutasavvıflarla olan isim benzerliğinden istifade etmek maksadiyle uydurulmuş olacak. Meselâ, tasavvufî eserlerde ve ilk devirlere ait fütüvvetnâmelerde adı geçen ve H. 245 (M. 859) yılında ölen tasavvuf âlimlerinden *Zünnun-u Mısri*, *Hazreti Muhammed* zamanında yaşayan ve ashabdan olan *Zünnun-u Mısri* olarak kaydedilmiş, *Hazreti Ali* tarafından şed kuşatılanlar arasında zikredilip, tabiplerin pîri diye gösterilmiştir.

Keza, *Ahi Evran*, *Selman-ı Fârisî'nin* *Ali b.Ebu Talib* huzurunda şed kuşattığı elli beş kişiden biri olarak gösterilmiştir ki, bu da yanlıştır. Osmanlı müverrihleri, bunun *Orhan Gazi* zamanında *Anadolu'da* yaşamış bir zat olduğunda müttefiktirler.

Radavî'nin fütüvvetnâmesi ve buna benzer uydurma malûmat ihtiva eden tarikatçılığa müteallik eserler hakkında oldukça mühim bir eser yazmış olan *Münirî Belgradî*, *Zünnun-u Mısri*, *Selman-ı Fârisî* meselelerini incelemiş ve *Ahi Evran'ı* da *Abbas'ın* oğlu olarak göstermesine "büyük hata" ifadesiyle işaret etmiştir.

Bilhassa, birçok nüshaları bulunan ve H. 931 (M. 1524) tarihlerinde *B u r s a* 'da şafii kadısı olduğu kaydedilen *Seyyid Alâeddin Radavî'nin* fütüvvetnâmesi baştan sona kadar okununca, fütüvvetnâmelere ne kadar hurafeler, tarikatçılık unsurları, alevilik-bektaşilik erkân ve merasimi sokulduğu açıkça görülüyor⁷⁴.

⁷³ Bak. aynı eser, yaprak 72 3. vdd.

⁷⁴ Bak. aynı eser, yaprak, 19 b. Bu ve buna benzer fütüvvetnamelerin tenkidi hakkında bak. *Münirî Belgradî*, *Nisab al-İntisab*, İstanbul'da kitapçı Raif Yelkenci'nin hususî kütüphanesindeki yazma nüsha, yaprak 42 b. 44 a.

M. 1635 sıralarında vefat eden bu zatın, bundan başka, Şehid Ali Paşa (Süleymaniye ktb.)'da 2819/3 numarada kayıtlı "Silsilet al-Mukarribîn ve Menâkıp al-Müttekin" adlı, bazı tarikat şeyhlerinden Anadolu ve Rumeli'de Ahmed I devrine kadar yaşamış olan 121 kişinin hal tercümelere, menkıbeleri, tarikat silsilelerinden bahseden bir eseri daha vardır.